

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ IR HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO
FILOLOGIJOS KATEDRA

MYKOLO VAITKAUS INDĖLIS Į DRAMATURGIJOS IR
TEATRO RAIDĄ

Teatrologijos studijų programos magistro baigiamasis darbas

Autorius

SMSTE19 II kurso stud. Daiva Plikšnienė

Vadovas

Doc. dr. Marijus Šidlauskas

Klaipėda, 2021

SANTRAUKA

Plikšnienė D. Mykolo Vaitkaus indėlis į dramaturgijos ir teatro raidą. Teatrologijos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovas dc. Dr. M. Šidlauskas, Klaipėdos universitetas, 2021 – 56 p.

Raktažodžiai: Mykolas Vaitkus, dramaturgija, pjesės, teatras.

Darbo objektas – Mykolo Vaitkaus dramaturgija, su teatru susiję straipsniai, recepcijos ir refleksijos amžininkų atsiminimuose.

Darbo ir temos pasirinkimo motyvas – Mykolas Vaitkus yra nepelnytai užmirštas Klaipėdos regiono kūrėjas. Temos ištirtumas yra menkas, apie M. Vaitkaus dramaturgiją užsimenama amžininkų atsiminimuose, keliuose kritikos straipsniuose, apie jo kūrybos savitumą ir vertę bakalaurinį darbą parašė KU studentė Sigita Skiriūtė. Prieš kelerius metus buvo atrasta dar viena jo drama „Amazoniada“, todėl pasipildęs M. Vaitkaus dramatinis palikimas turėtų būti reflektuojamas nauju žvilgsniu, jo kūrybos reikšmė aktualizuojama, o išliekamoji vertė tikslinama.

Darbo tikslas – išnagrinėti Mykolo Vaitkaus dramaturgijos pobūdį, savitumą, vertę ir reikšmę Lietuvos teatro istorijoje. Tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai: pateikti Mykolo Vaitkaus asmenybės portretą, apžvelgti jo kūrybą, atskleisti konkrečių dramaturgijos kūrinių savitumą ir vertę, išsiaiškinti, kodėl Mykolo Vaitkaus dramaturgija nebuvo statoma Lietuvos teatruose.

Įvade trumpai pristatoma M. Vaitkaus kūryba ir asmenybė. Aptariamas darbo aktualumas, pateikiamas objektas, tikslas bei iškeliama uždaviniai tikslui pasiekti.

Tolimesnis darbas suskirstytas į tris dalis: M. Vaitkaus asmenybės portreto metmenys, M. Vaitkaus kūrybos apžvalga, M. Vaitkaus dramaturgijos savitumas ir vertė.

Išvados išdėstytas iškeltų darbo tikslo bei uždavinių įgyvendinimo apibendrinimas.

SUMMARY

Plikšnienė D. Mykolas Vaitkus contribution to the development of dramaturgy and theater. Master's Thesis of the Study Program in Theater Studies. Supervisor of the paper dc. Dr. M. Šidlauskas, Klaipėda University, 2021 - 56 p.

Keywords: Mykolas Vaitkus, dramaturgy, plays, theater.

The object of the work is Mykolas Vaitkus dramaturgy, theater-related articles, receptions and reflections in the memories of contemporaries.

Motive for choosing topic of the paper — Mykolas Vaitkus is an undeservedly forgotten creator of Klaipėda region. The research of the Mykolas Vaitkus contribution to the dramaturgy and the theater art is poor. M. Vaitkus' dramaturgy is mentioned in some memoirs of contemporaries, in several criticism articles. The uniqueness and value of his work was written by KU student Sigita Skiriūtė. A few years ago, another of his dramas, Amazoniada, was discovered, so the completed dramatic legacy of M. Vaitkus should be reflected with a new perspective, the significance of his work is actualized, and the enduring value is specified.

The aim of the work is to examine the nature, peculiarity, value and significance of Mykolas Vaitkus' dramaturgy in the history of Lithuanian theater. To achieve the goal, the following tasks were set: to present a portrait of Mykolas Vaitkus personality, to review his work, to reveal the uniqueness and value of specific works of dramaturgy, to find out why Mykolas Vaitkus dramaturgy was not staged in Lithuanian theaters.

The introduction briefly presents M. Vaitkus' work and personality. The relevance of the work is discussed, the object, the goal and the tasks to achieve the goal are presented.

Further paper work is divided into three parts: outline of M. Vaitkus' personality portrait, review of M. Vaitkus work, peculiarity and value of M. Vaitkus dramaturgy.

The conclusions summarize the implementation of the goal and objectives of the work.

TURINYS

TURINYS	4
IIVADAS	5
I. M. VAITKAUS ASMENYBĖS PORTRETO METMENYS	8
1.1. BIOGRAFIJOS IR KŪRYBOS FAKTAI	8
1.2. CHARAKTERIO YPATUMAI	14
1.3. BENDROSIOS RECEPCIJOS TENDENCIJOS.....	17
II. M. VAITKAUS KŪRYBOS APŽVALGA	20
2.1. POEZIJOS IŠSKIRTINUMAS	20
2.2. PROZOS SAVITUMAS.....	23
2.3. MEMUARŲ SVORIS	25
2.4. DRAMOS.....	28
2.4.1. <i>Žvaigždės duktė</i>	30
2.4.2. <i>Žaibas ir mergaitė</i>	34
2.4.3. <i>Vilnius mūsų!</i>	35
2.4.4. <i>Amazoniada</i>	37
III. M. VAITKAUS DRAMATURGIJOS SAVITUMAS IR VERTĖ	43
3.1. LIETUVIŠKOS DRAMATURGIJOS ISTORINIS KONTEKSTAS	43
3.2. LIETUVOS TEATRINIO GYVENIMO BRUOŽAI 1924 – 1939	46
3.2.1. <i>Saloninė drama</i>	48
3.2.2. <i>V. Vaitkus — saloninės kultūros žmogus</i>	49
3.3. VAITKAUS DRAMŲ (NE)AKTUALUMAS VAKAR IR ŠIANDIEN	50
IŠVADOS	52
LITERATŪRA	53

IVADAS

Mykolas Vaitkus yra dviejų amžių — devynioliktojo ir dvidešimtojo — sankirtoje gyvenęs ir kūręs Lietuvos šviesuolis, kunigas, publicistas, poetas, beletristas, žiniasklaidos darbuotojas ir dramaturgas.

Jei jo veikli asmenybė, kultūrinės iniciatyvos kiek daugiau žinomos vyresnio amžiaus žmonėms ir literatūros tyrinėtojams, tai jaunuomenė gal net nėra girdėjusi apie šį kūrėją bei jo indėlį į lietuvių literatūrą. M. Vaitkus, būdamas švelnios prigimties bei kupinas vidinės inteligencijos, visą gyvenimą save laikė lyriku, išleido dešimt poezijos rinkinių, kuriuose ieškojo amžino gėrio ir prigimtinio grožio esmės. Anot literatūros ir teatro kritiko Stasio Santvaro, buvo nuostabu ir keista, kad M. Vaitkus išvengė tiesioginės to meto poetinio žodžio galiūno Maironio įtakos ir jau pirmuosiuose savo poezijos rinkiniuose atsiskleidė kaip originalus kūrėjas, o tai turėtų įrodyti, kad jam užteko ir dvasios didybės, ir energijos, ir sveikos nuovokos, kad į lietuvių literatūrą jis nuo pirmų žingsnių įneštų „savąjį AŠ“. ¹

Su tuo savuoju „AŠ“ jis puikiai atpažįstamas ir kituose kūrinuose — be lyrikos Mykolas Vaitkus taip pat sukūrė satyrinių eilėraščių rinkinį *Rakštis rakštys*, novelę vaikams *Čirikšas siaube*, keturias poemas, tris dramas (drama *Žvaigždės duktė* laimėjo Valstybinę teatro premiją), du romanus, biblinio turinio apysaką *Tvanas*. Artėjant gyvenimo saulėlydžiui kunigas išleido svarbiausius bei geriausiai vertinamus kūrinius — aštuonis memuarų tomus, kuriuose aprašė savojo laiko literatūrinį, bažnytinį kultūrinį gyvenimą, daug vietos skirdamas teatrui ir jo žmonėms. Asmeniškai pažinojęs daugybę šviesių kunigų, politikų, literatų, teatro pasaulio atstovų, muzikos kūrėjų ir atlikėjų, tik jam būdinga intymia maniera šiose knygose jis sukūrė gyvus savo amžininkų portretus. Pasakojimai alsuoja ramybe, inteligencija, šiluma ir pagarba.

Šio darbo **objektas** — Mykolo Vaitkaus dramaturgija, dokumentuota jo asmens bei kūrybos recepcija ir refleksija, amžininkų atsiminimai.

M. Vaitkaus dramaturgija paprastai siejama su saloninės dramos tradicija. Todėl apskritai vertinant jo dramaturgiją palanki gairė galėtų būti ši teatro tyrinėtojo P. Hartnoll pastaba:

„Teatrui, kaip pramogai, neprivalu rimtai gilintis į socialines problemas ar ieškoti išliekamosios literatūrinės vertės dramų. Vis dėlto esti laikotarpių, kai teatrinio vyksmo banga, galbūt atmindama savo religines šaknis, nusigręžia nuo trivialybės ir ima priešintis pernelyg dideliame atotrūkiui tarp tikrovės ir iliuzijos. Žiūrovai tada ima reikalauti socialinio protesto bei kritikos ar net propagandinių pjesių – nors galima sakyti, jog kaip tik tokias pjeses jie palankiai

¹ Santvaras, Stasys. 1964. „Milžinų paunksmėje brenęs rašytojas: poeto M. Vaitkaus 80 m. sukaktis“, *Aidai 4*, 167.

sutinka. Tokiomis aplinkybėmis gali suprastėti dramaturgija, gali užplūsti perdėm propagandiniai kūriniai, kurie labai greit netenka aktualumo ir pranyksta be pėdsako“.²

Šiandienis Lietuvos teatras išgyvena įdomius ir kontraversiškus laikus. Laikus, kai pasaulietiškoji vartotojiška visuomenė dvasingumą ir krikščioniškąsias vertybes asimiliuoja, pajungia savo poreikiams, o didelė dalis literatūros ir meno, priklausydami nuo perkančiųjų galios, stengiasi įtikti, patikti, ir auklėjamąją bei švietėjišką misiją atlieka tik projektinėje ar kitoje, bet vėlgi — užsakomojoje — veikloje. Pinigų kultas, kūno kultas, politinės batalijos, nuolatinis pasaulio perdalinėjimas, karai, teroro aktai, aistros, vienadieniškumas, nebaudžiamumas, greitas maistas, greitas vartojimas, greitas gyvenimas, kai meilė ir atsakomybė yra atgyvena, o nukrypimai nuo normų yra madinga, daro įtaką ir Melpomenės bei Talijos globojamai sričiai. Teatras (iš franc. *théâtre*; lot. *theatrum*; gr. *théatron*) – tai vieta, skirta pasirodymui; meninės išraiškos priemonė, išorinio ir vidinio pasaulio įvykių atvaizdavimas scenoje, dalyvaujant artistams bei publikai³. Tad socialinių problemų, skaudulių, smurto, erotikos, nuokrypių ir pesimizmu persmelktos egzistencijos atvaizdavimas scenoje lyg ir pateisinamas, tačiau kur pakylėjimas? Kur apvalantis, išvaduojantis sielą nuo purvo katarsis, po kurio žiūrovas sutvirtėtų, aiškiau matytų gyvenimo kelią ir savo vietą jame?

Teatrų scenose vyrauja grubi, neretai nevalyva, necenzūrinė kalba, atspindinti mūsų epochos sulėkštėjimą, o M. Vaitkaus kūryba pasižymi jaukumu, gebėjimu apsupti skaitytoją/žiūrovą švelnumu, ramybe, jo optimistiškas tonas leidžia tikėti šviesia ateitimi, nedeklaratyviai, o metaforiškai jis skatina žmogų siekti dvasios tobulumo, atsisakyti tingulio, negatyvių minčių, klausytis savo vidaus ir drąsiai eiti į priekį. Dramose jis gvildena aktualias ir skaudžias dvasines, moralines problemas, bet neskuba smerkti, tik ragina rasti savąjį kelią į šviesą.

Darbo ir temos pasirinkimo **motyvas** – Mykolas Vaitkus yra nepelnytai užmirštas Klaipėdos regiono kūrėjas. Temos ištirtumas menkas, apie M. Vaitkaus dramaturgiją yra šykštokai užsiminama amžininkų atsiminimuose, taip pat keliuose kritikos straipsniuose, apie jo kūrybos savitumą ir vertę bakalaurinį darbą 2010 m. parašė KU studentė Sigita Skiriūtė. Prieš kelerius metus Kauno arkivyskupijos kurijos archyvuose humanitarinių mokslų daktarė Kristina Sakalavičiūtė atrado dar vieną jo dramą *Amazoniadą*, todėl dramaturginis M. Vaitkaus palikimas turi būti perkainotas.

Tyrimo metodai — literatūros (M. Vaitkaus grožinių kūrinių, memuarų, amžininkų atsiminimų, kritikos straipsnių) analizė bei interpretacinis, lyginamasis, aprašomasis ir apibendrinamasis metodai.

² Phyllis Hartnol, 1998. *Teatras: trumpa istorija*, R. Paknio leidykla, 214.

³ <https://lt.wikipedia.org/wiki/Teatras>.

Darbo **tikslas** — išnagrinėti Mykolo Vaitkaus dramaturgijos pobūdį ir savitumą, aktualizuoti jos reikšmę ir patikslinti vertę Lietuvos teatro istorijoje.

Tiksliui pasiekti iškelti šie **uždaviniai**:

- 1) Išryškinti M. Vaitkaus, kaip teatro kultūrai nusipelnusios asmenybės portretą.
- 2) Aptarti jo kūrybos ypatumus.
- 3) Atskleisti ir sukonkretinti paskirų dramaturgijos kūrinių savitumą ir vertę.
- 4) Išsiaiškinti, kodėl M. Vaitkaus dramaturgija nebuvo statoma Lietuvos teatruose.
- 5) Įvertinti M. Vaitkaus dramų recepcijų tendencijas skirtinguose istoriniuose kontekstuose.

Darbo struktūra:

Įvadas — jame trumpai pristatoma M. Vaitkaus kūryba ir asmenybė. Aptariamas darbo aktualumas, pateikiamas objektas, tikslas bei iškeliami uždaviniai tiksliui pasiekti.

Tolimesnis darbas suskirstytas į tris dalis:

Pirmoji darbo dalis yra didelis iššūkis, kadangi iki šiol nėra išleistos vientisos M. Vaitkui skirtos monografijos, amžininkų atsiminimų yra nedaug, juos sudėtinga rasti. Pirmoji darbo dalis suskirstyta į tris skyrius: remiantis fragmentuota amžininkų informacija bei paties autoriaus kūryba yra atskleidžiamos svarbiausios jo charakterio savybės, pateikiami esminiai biografijos faktai, apžvelgiamos bendrosios recepcijos tendencijos.

Antroji dalis suskirstyta į keturis skyrius. Juose apžvelgiama Mykolo Vaitkaus kūryba. Gali kilti klausimas, kodėl tiek daug vietos skiriama ne tik draminiams kūriniams, tačiau tai būtina, nes M. Vaitkus nesispecializavo kurioje nors vienoje srityje, ir jo skirtingų žanrų kūriniai darė tiesioginę įtaką vienas kitam. Ketvirtas skyrius su keturiais poskyriais yra skirtas M. Vaitkaus dramoms, jame nagrinėjama kiekvienos jų siužetas, atsiradimo prielaidos, amžininkų atsiliepimai, savita kalba, aktualumas.

Trečioji dalis suskirstyta į du skyrius — pirmame aptariami XX a. pradžios Lietuvos teatro gyvenimas ir aktualijos, antrame - Mykolo Vaitkaus dramaturgijos savitumas.

Išvados apibendrinamas iškeltų darbo tikslo bei uždavinių įgyvendinimas, pateikiami atliktos analizės rezultatai.

I. M. VAITKAUS ASMENYBĖS PORTRETO METMENYS

„Vienas, vienas, vienas visą gyvenimą!“⁴ — šitoks kunigo, poeto, publicisto, dramaturgo, vertėjo ir tiesiog šviesuolio Mykolo Vaitkaus prisipažinimas rašytojui, amžininkui Stasiui Santvarui turėjo būti netikėtas, nes „retas kuris XX a. pirmoje pusėje sugebėjo būti tokios aukštos diplomatijos tarpininkas tarp dvasininkų ir pasauliečių, koks buvo kanauninkas Mykolas Vaitkus.“⁵ Švelnios prigimties, kuklus, taikus ir empatiškas jis tiesė tiltus tarp įvairiausių sluoksnių ir amžiaus žmonių, sėjo subtilaus ir amžino grožio bei gėrio grūdus kiekvieno sutiktojo širdin.

Amžininkų prisiminimuose ir apibūdinimuose jis — „ toks gerutis, švelnutis ir brangutis Kanauninkas, žemaitiškos širdies ir dvasios žmogus.“⁶

Savo talentą jis padalino daugumai grožinės literatūros žanrų: lyrikai, epui, beletristikai, dramai, satyrai ir memuarams, tačiau „Stasiui Santvarui paklausus: „Kuo Tamsta pats save laikai — lyriku, dramaturgu ar beletristu?“ Giedrasis žmogus nesvyruodamas atsakė: „Esmi lyrikas, tik lyrikas.“⁷

1.1. Biografijos ir kūrybos faktai

Neabejotinai didelę įtaką Mykolo Vaitkaus kūrybai padarė istorinė, socialinė situacija, jo darbinė, visuomeninė veikla, kunigo statusas, puoselėjamos vertybės, o šioms, savo ruožtu, rašytojo šeima, vaikystės gyvenamoji aplinka, jį supę žmonės, datos ir įvykiai.

Lietuvių enciklopedijos 32-ame tome galime rasti tiksliai chronologiška seka išdėstyti faktus apie M. Vaitkų nuo gimimo iki pat jo mirties. Taip pat Pranas Naujokaitis *Lietuvių literatūros istorijoje* pateikia gana nuoseklų rašytojo gyvenimo aprašymą:

„Gimė M. Vaitkus 1883 m. spalio 27 dieną Gargždų miestelyje, prie gražiosios Minijos, Kretingos apskrityje, apsišvietusio siuvėjo šeimoje. Mykolas buvo aštuntas vaikas, jauniausias, visų mylimas.“⁸

Šitaip prasideda M. Vaitkaus gyvenimo istorija — pačiuose Lietuvos vakaruose, parubežyje, netoli Klaipėdos, kuri tuo metu Lietuvai dar nepriklausė. Pirmosios patirtys ypačiai

⁴ Petraitienė, Irena. 2013. „Kanauninkas poetas Mykolas Vaitkus: „Didžiojo grožio gaiviam spinduly...“, *Bernardinai.lt*, birželio 19.

⁵ Petraitienė, 2013.

⁶ Petrėnas, Jonas. 1956. „Ryžties, takto ir širdies žmonės“, *Ateitis*, 10, 239.

⁷ Petraitienė, 2013.

⁸ Naujokaitis, Pranas. 1975. *Lietuvių literatūros istorija* II tomas, Čikaga: Vijeikio spaustuvė, 332.

svarbios žmogaus gyvenime ir asmenybės formavimesi, todėl vėliau Kauno kultūriniam elitui priklausęs Mykolas Vaitkus tapo tuo kuo buvo dėka tos socialinės, politinės ir buitinės terpės, kuri vyravo miestelyje ant Minijos kranto.

Tuo metu nieko nestebino didelės šeimos, taigi Vaitkų šeima nebuvo išimtis. Būdamas jauniausias jis gavo daugiausiai dėmesio ir švelnumo, vėliau tuo dėmesiu ir švelnumu dalinosi pats. Dėl artimųjų meilės jam nereikėjo kovoti, tad užaugo M. Vaitkus savimi pasitikintis, bet nesiekiantis konkuruoti, varžytis, dominuoti. Vėliau daug kur minimas įgimtas rašytojo socialumas buvo atsineštas iš šeimos, iš laimingos vaikystės, jo grakštus, geranoriškas bendravimo stilius, diplomatiškas galantiškumas, dabartiniame gyvenime taip pasiilgtos bendravimo priemonės skatino jo salonines manieras gerąja prasme, ne snobiškąja, bet kultūriškai konstruktyvia linkme, ir tai daro jo asmenį patrauklų šiandieną. Būsimo rašytojo tėvas, žinomas ir gerbiamas apylinkės siuvėjas, skatino jo žingeidumą, pasaulio pažinimo troškulį, taip pat labai anksti išmokė jį skaityti lenkiškai. Dar vėliau jau išmokęs skaityti mažasis Mykolas gavo dovanų lietuviškai išleistą storą maldaknygę *Aukso altorius*. Pastaroji jam patiko labiau už lenkišką elementorių, todėl vaikas daug savarankiškai dirbo ir lietuviškai skaityti išmoko pats.

Būsimasis rašytojas ir kunigas mokėsi „visoje eilėje“⁹ ugdymo įstaigų: 1892 – 1903 m. Gargždų pradžios mokykloje, 1895 – 1899 m. Palangos progimnazijoje, 1899 – 1903 m. Liepojos gimnazijoje.

Palangos progimnaziją būtina atskirai paminėti kaip to meto prestižinę ir besimokančio jaunimo sulaukusią iš visos Lietuvos ugdymo įstaigą. Grafo Juozapo Tiškevičiaus įsteigta, tuo metu ji priklausė Rusijos liaudies švietimo ministerijos Rygos mokslo apygardai. Savo programa ir mokslo tvarka progimnazija buvo klasikinė, bet iš kitų mokyklų išsiskyrė tuo, kad nebuvo amžiaus cenzo — įstodavo ir devynmečiai, ir dvidešimtmečiai.

Joje mokėsi net keturi būsimi Vasario 16-osios akto signatarai — Steponas Kairys, Jurgis Šaulys, Kazimieras Steponas Šaulys bei Antanas Smetona, kuris vėliau tapo ir pirmuoju nepriklausomos Lietuvos Prezidentu. S. Kairys dalijosi šviesiais prisiminimais apie mokyklos pedagogus, kurie nedėjo ypatingų pastangų surusinti lietuviukus ir tiesiog dėstė tai, kas buvo programose ir vadovėliuose, jis mokytojus vadina „pakankamai žmoniškais“.¹⁰

M. Vaitkaus tėvas iš tiesų buvo ryžtingai nusiteikęs suteikti geriausią mokslą šeimos jaunėliui, jei išleido jį mokytis į tokios geros reputacijos prestižinę mokyklą. Pirmieji jo mokslo žingsniai sutapo su spaudos draudimo laikotarpiu, ir apie tai jis rašė knygoje *Auštant ir Rytmečio*

⁹ *Lietuvių enciklopedija* t. 35, parengė Pranas Čepėnas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, 500.

¹⁰ Jankauskienė, Žydrūnė. 2018. „Palangos progimnazijoje mokėsi net keturi būsimi Vasario 16-osios akto signatarai, o vienas jų tapo ir Prezidentu“, *Vakarinė Palanga*, 2018 vasario 16.

žygiai. Paradoksalu, bet tuometinė tautinė spauda veikė atvirkščiai ir skatino neišsižadėti lietuviško žodžio. Neturėdamas nė dešimties, rašytojas įsisąmonino tėvynės istorijos svarbą, ir tai nutiko įdomiu būdu:

„Įdomiausia man knyga, kurią pradžios mokykloje perskaičiau, buvo Rusijos istorija. Rusas mokytojas davė tą knygą vaikui, kad jis pamiltų Rusiją ir rusus, o jis nustebęs rado ten, kad buvusi galinga ir Lietuva, ir kad lietuviai turėję garsius kunigaikščius. Tai vaikui labai patiko. O kito nieko iš tos knygos jis neišidėjo.“¹¹

M. Vaitkus augo ir kaip asmenybė brendo tradicinėje katalikiškoje aplinkoje. Išleisti vaiką į kunigus tokioje krikščioniškąsias vertybes puoselėjančioje šeimoje buvo garbės ir net prestižo reikalas. Ir kai tėvas šeimos akivaizdoje mažojo Mykolo paklausė, ar tas norėtų būti kunigu, pasėjo vaiko širdin sėklą — kas gi tuo metu kunigu nenorėjo būti? Tėvas nors ir skatino jį pasirinkti tarnystę, spaudimo vis dėlto nedarė — kai trečioje klasėje vaiką apniko abejonės (dėl perskaitytų knygų, matytų paveikslų, pažinčių su mergaitėmis), tėvas jam leido ramiai baigti gimnaziją. Tačiau pašaukimas buvo stipresnis už abejones:

„Norėdamas atsilsėti kūnu ir dvasia, o jau ir seniau buvau svajojęs apie kunigo pašaukimą, rudenį nuvažiavau į Kauną ir įstojau į Žemaičių seminariją.“¹²

Kunigų seminarijoje Mykolą buvo apėmęs logiškas jauno klieriko dvasinis nerimas, jis jau tada juto, kad sunkus pašaukimo klausimas ir nuolatinis prasmės ieškojimas tame pašaukime lydės jį visą gyvenimą. Savasties, gyvenimo ir jo esmės paieškos paskatino išlieti mintis popieriuje. „Jo pavardė viešumoje pasirodė 1906 m.“¹³ A. Jakšto redaguojamame „Nedėldienio skaityme“ buvo išspausdintas pirmas eilėraštis „Minija“. Ir nors vėliau jis su tokiu pačiu įkarščiu ėmėsi bandyti ir kitus grožinės literatūros žanrus, M. Vaitkus iki pat mirties save vadino lyriku, ir poezijos rašymas buvo jo pagrindinė kūrybos linija.

Siekdamas gilinti žinias mokslus Mykolas Vaitkus tęsė „eidamas aukštuosius teologijos filosofijos mokslus Peterburgo dvasinėje akademijoje ir Austrijoje — Insbruko uiversitete“.¹⁴ Tačiau prisipažįsta:

¹¹ Vaitkus, Mykolas. 1938. „Mano gyvenimas“, *Žemaičiai*, Kaunas, 94.

¹² Vaitkus, 1938, 94.

¹³ *Lietuvių enciklopedija*, 1965, 501.

¹⁴ Paplauskienė, Virginija. 1996. „Mykolo Vaitkaus asmenybė ir jo kūryba“, *Žemaičių rašytojų sambūris*, Vilnius, 47.

„Ne tiek ten mokiausi filosofijos ar teologijos, kiek naudojausi puikia skaitykla ir rašiau eilėraščius ar verčiau svetimus.“¹⁵

Kunigo ir rašytojo pašaukimai jei ir nekonkuravo, visgi ėjo petys petin greta ir koreliavo kūrybiniame procese. Tačiau kad ir pranykdavo jaunas studentas ilgam skaityklose, studijoms laiko jam vis tiek pakako, nes galima daryti prielaidą, kad būtent gilinimasis į filosofijos studijas inspiravo pradžią tos M. Vaitkaus kūrybos, kurios pamatas — idėja ir jos bekūniškumas, amžino grožio ir gėrio paieškos, gyvenimo prasmės ir asmeninės pasaulėžiūros klausimas. Pirmoji jo poema *Laimė*, parašyta liaudies pasakų motyvais, gimė būtent Insbruko universitete.

1909 metais baigęs mokslus Mykolas Vaitkus buvo išventintas į kunigus. Nuo tada iki 1913 metų dvasinę tarnystę atliko dirbdamas „vikaru Telšiuose, kapelionu Telšių vyrų gimnazijoje, mergaičių progimnazijoje, keturklasėje miesto mokykloje ir dvejose pradžios mokyklose“.¹⁶ Intensyvus Mykolo Vaitkaus darbas tuometinėje žemaičių sostinėje buvo, anot S. Santvaro, pradžia jo ilgo, įdomaus, kūrybingo, kartais giedro, o kartais labai sopulingo, bet jau savarankiško gyvenimo pradžia.

Darbas Telšiuose buvo sudėtingas ir įkvepiantis — juk visai neseniai buvo panaikintas lietuviškos spaudos draudimas, tad lietuviško žodžio ir didžiavimosi lietuvybe skiepijimas jaunajai kartai buvo jo svarbiausia užduotis:

„Teko imtis lietuvinamojo darbo per mokyklą, per jaunimo kuopeles, per chorą, per asmeninę propagandą.“¹⁷

Ir šita jo veikla nebuvo vien iš pareigos. Skatindamas didžiavimąsi lietuviškumu, M. Vaitkus tvirtai klojo pagrindą tautiško tapatumo išsaugojimo keliui.

Būtent tuo laiku, įtakojamos visuotinės neoromantinės dvasios, jis išleido pirmąją poezijos rinkinį *Margumynai* (1911), o 1912 m. pasirodė jau antroji poema *Genijus ir meilė*, dar po metų — 1913 m. — buvo išleistas ir antrasis jo poezijos rinkinys *Šviesūs kristalai*. Tais pačiais metais drauge su vertėju ir kunigu Juozapu Jonu Skvirecku (vėliau tapusiu arkivyskupu) M. Vaitkus redagavo kunigams skirtą veikalą *Bažnytinė apžvalga*.

1914 m. prasidėjęs I-asis pasaulinis karas nutraukė pradėtus darbus, įprastą gyvenimą ir rašytojas atsidūrė Smolenske. Kaip teigia P. Naujokaitis ir S. Santvaras, ten Mykolas Vaitkus rūpinosi katalikų pabėgėlių — lietuvių ir lenkų — dvasios reikalais ir parengė reikšmingiausius prancūzų

¹⁵ Vaitkus, 1938, 94.

¹⁶ Naujokaitis, 1975, 332.

¹⁷ Vaitkus, 1938, 94.

kunigo Pierre Chaignon kelių tomų *Meditacijų* lietuviškus vertimus. Pačiam M. Vaitkui buvo labai svarbu, kad besirūpindamas kitų dvasiniu gydymu jis neužleistų ir savo sielos puoselėjimo, tobulinimo, todėl laukdamas karo pabaigos parengė trečiąjį eilėraščių rinkinį *Liepsnelės* ir poemą *Brėkšta*.

„1918 m. vasarą M. Vaitkus grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti Šv. Kazimiero draugijos knygų leidyklos centre Kaune: netrukus buvo išrinktas draugijos sekretoriumi, nuo 1927 m. reikalų vedėju, dar 1925 m. tampa draugijos leidžiamų knygų redaktoriumi, po 1938 m. išrenkamas ir draugijos pirmininku. Tose pareigose išbuvo iki 1940 m. liepos mėnesio, kai bolševikai, okupavę Lietuvą, nusavino šv. Kazimiero leidyklą ir visą jo turtą [...].¹⁸

Šv. Kazimiero draugijoje jis redagavo periodinį kunigų žurnalą *Ganytojas* ir visuomeninį laikraštį *Žvaigždė*. Ne tik redagavo, bet ir rašė įtaigius, informatyvius straipsnius tiek religinėmis, tiek politinėmis temomis. Tuo pat metu M. Vaitkus dirbo ir pedagoginį darbą – 1929 - 1940 m. dėstė religiją Kauno meno mokykloje, 1936 - 1944 m. dirbo profesoriumi Kauno kunigų seminarijoje, dėstė visuotinę literatūrą, lietuvių, rusų, vokiečių kalbas. 1938 m. pakeltas į Kauno metropolijos garbės kanauninkus.

Po I-jo pasaulinio karo parašė ir išleido: dramą *Žvaigždės duktė*, kuri Valstybiniame lietuvių dramos konkurse laimėjo pirmąją vietą ir buvo premijuota, taip pat dramas *Vilnius mūsų!*, *Žaibas ir mergaitė*, ketvirtąjį eilėraščių rinkinį *Nušvitusi Dulkė*, biblinio turinio apsakymą *Tvanas*, trumpų beletristikos apsakymų rinkinį *Iš įvairių pasaulių*, išvertė šv. Aurelijaus Augustino *Išpažinimus*.

Ramus, darbingas laikotarpis netruko ilgai. „1940 – 1941 m., kai Sovietų sąjunga buvo okupavusi Lietuvą, M. Vaitkus dirbo tik kunigų seminarijoje.“¹⁹ Šv. Kazimiero draugijoje Mykolas Vaitkus publikavo keletą antibolševikinių leidinių, todėl naujoji valdžia priėmė sprendimą deportuoti jį į Sibirą. Ir tik 1941 m. kilęs II-asis pasaulinis karas išgelbėjo rašytoją nuo deportacijos. 1944 m. M. Vaitkus palieka Lietuvą ir pasitraukia į Vakarus.

„Pradžioje buvo sustojęs Vienoje, paskiau Linze, pusę metų išbuvo Peuerbarcho miestelyje prie Linzo.“²⁰

Ten talkino vietiniam klebonui, tačiau teko iš ten skubiai bėgti. Pasiekus Regensburgą, kanauninką Mykolą Vaitkų vyskupas M. Buchbergeris paskyrė Lindkircheno vikaru, ten jis pusantrų

¹⁸ Naujokaitis, 1975, 332.

¹⁹ *Lietuvių enciklopedija*, 1965, 501.

²⁰ Naujokaitis, 1975, 333.

metų gyveno pas vokiečių ūkininką Pimmersdorfe ir už pusantros mylios esančioje bažnytėlėje kasdien laikydavo mišias ir kitas jam priderančias funkcijas atlikdavo.

Ir sunkiomis akimirkomis, vargingoje buityje kūrėjo prigimtis nerimo. „Pajudinkim iš vietos rimą!“ – 1946 m. žurnale *Pėdsakai* rašė Mykolas Vaitkus. Publikuotame straipsnyje jis aprašė įvairius rimavimo būdus, iliustruodamas juos savo kūrybos pavyzdžiais. Negalėdamas dirbti mėgiamo pedagoginio darbo Lietuvoje, jaunąją kartą ugdė iš toli, spausdintiniu žodžiu.

1951 gavęs leidimą išvyko gyventi į Jungtines Amerikos Valstijas. Švč. Marijos parapijoje Pawtukete Rhode Island valstijoje vyskupas paskyrė jį trečiuoju vikaru, ten jis vos per keturis mėnesius pramoko angliškai, vėliau buvo paskirtas Peace Dale Reatreat House kapelionu.

Bostono enciklopedijoje rašoma, kad gyvendamas Amerikoje Mykolas Vaitkus tęsė visuomeniškai aktyvaus žmogaus misiją. Dalyvavo daugelio organizacijų veikloje, buvo aktyvus „Saulės“ draugijos bei Šv. Kazimiero draugijos garbės narys, Ateitininkų, Katalikų mokslo akademijos, Lietuvių rašytojų draugijos, Lietuvių šaulių sąjungos tremtyje narys, Šaulių žvaigždės ordino kavalierius, tarptautinės Amerikos akademijos amžinasis narys, propagavęs įvairias kultūrinės ir dvasinės veiklas, tik atokiai laikėsi nuo politikos.²¹ Visą kitą laisvalaikį rašytojas skyrė kūrybai. Tolimoje, svetimoje — kad ir svetingoje — šalyje saviraiška lietuviškuoju žodžiu jam buvo vienintelė dvasinio gyvenimo atgaiva, o eilėraščiai, straipsniai ir atsiminimai buvo tiltas, jungiantis jį su protėvių žeme, iš kurios jis taip ir nepajėgė galutinai pasitraukti.

Gyvenimo įvykiai, datos, faktai, literatūrinis talentas bei nuoseklus rašytojo darbštumas sudarė prielaidas naujų darbų gimimui: *Vienatvė* (1952), *Aukso ruduo* (1955), *Nuošaliu taku* (1956), *Alfa ir Omega* (1963). Gyvendamas Ramybės slėnyje (iš angl. Peace Dale) rašytojas jautėsi vienišas, nepaguodžiamai ilgėjosi Lietuvos ir vis norėjo skristi ten, kur jo protėvių žemė, kaip teigia pats poetas: „Skristi bent mintim, nes kūnu nebelemta.“²²

Iš to ilgesio ir gimė lietuvių literatūrai reikšmingiausias ir brandžiausias M. Vaitkaus kūrybinis darbas — atsiminimų knygos: *Mistiniame sode* (1957), *Keturi ganytojai* (1960), *Su Minija į Baltiją* (1962), *Baltijos gražuolė* (1963), *Šiaurės žvaigždė* (1965), *Per giedrą ir per audrą* (1965), trys tomai *Nepriklausomybės saulėj 1918 – 1940 m.* (1968 – 1969). Už du pirmuosius *Nepriklausomybės saulėj* tomus jis gavo Amerikoje veikusios Lietuvių rašytojų draugijos premiją. Paskutinė jo atsiminimų knyga *Milžinų rungtynėse* buvo išleista priešpaskutiniaisiais jo gyvenimo metais, 1972-aisiais. Kiekviena atsiminimų knyga apima tam tikrą laikotarpį ir pasakoja apie konkrečius tuo laiku gyvenusius žmones. Pasak S. Santvaro, kanauninkas Mykolas Vaitkus buvo itin socialus žmogus, neužsidaręs vienatvėje, mėgo pats buvoti bendraminčių tarpe, buvo visur laukiamas

²¹ *Lietuvių enciklopedija*, 1965, 501-502.

²² Vaitkus, Mykolas. 1945. *Nuošaliu taku*. Chicago: Terra, 46.

svečias, o ir jo namų durys buvo visuomet atviros. Tad M. Vaitkaus intymiu tonu pasakojamos istorijos apie niekam dar neatskleistus įvykius, pokalbius su Maironiu, su Adomu Jakštu, Baliu Sruoga, Salomėja Nėrimi, Antanu Smetona, Liudu Gira, Vincu Mykolaičiu - Putinu, Kaziu Boruta, Sofija Kymantaite - Čiurlioniene, Juozu Tumu -Vaižgantu, Borisu Dauguviečiu, Vincu Krėve, Juozu Naujaliu ir su daugybe kitų aktorių, politikų, kolegų dvasininkų, dainininkų, dailininkų, teatralų yra įtikinamos ir jaukios. Pagrindinis šių atsiminimų bruožas – šviesa. Jokio asmeninio pykčio, negatyvo, nuoskaudų, jis kaip bitė net iš pačių negražiausių žiedų surinko tik medų ir jį sudėjo į popierinius savo atsiminimų knygų - avilio korius.

„Mirė M. Vaitkus 1973 m. gegužės 20 d. Providence, R.I. ligoninėje, baigdamas savo amžiaus 90 metus. Palaidotas Nekaltai Pradėtosios Marijos seselių kapinėse, Putnam, Conn.“²³

Jo kapą žymi kuklus antkapinis akmuo. Ir užrašas: „Mykolas Vaitkus. Nušvitusi dulkė“. Iš dulkės į dulkę – taip sakoma Biblijoje. Tačiau kai kurios dulkės lyg meteorai kad ir trumpam, bet akinamai sušvyti. Ir garbintas, ir peiktas M. Vaitkaus kūrybinis genijus paliko ryškų pėdsaką Lietuvos kultūrinėje padangėje, tačiau reikia pastebėti, kad ir jo gyvenimas, ir kūrybinis palikimas tyrinėtas ir atskleistas nepakankamai.

1.2. Charakterio ypatumai

Charakterio ugdymas ir saviugda vyksta visą gyvenimą. Yra bruožų, kuriuos atsinešame prigimtinai, bet visgi kertiniams charakterio pamato akmenims reikalingas nuolatinis šlifavimas ir tvirtinimas. Priešinimasis baimei žmogų daro drąsiu, pagarbos rodymas ugdo mandagumą, taigi valingas veiksmas kuria dorybę. Galima daryti prielaidą, jei nuolat sąmoningai ir pareigingai rinksimės teisingus veiksmus, išsiugdysime tvirtos moralės charakterius.

Platono siūlytas iracionaliosios sielos dalies (jausmų ir emocijų) sutramdymas protu irgi gali būti priskiriamas charakterio ugdymui, tačiau labiau svarbu net tiek sutramdymas, kiek iracionaliosios esybės dalies pajungimas, įkinkymas į tinkamas vežėčias, nes jei protas žino tikslą, tai jausmai ir emocijos visuomet randa gražesnę ir prasmingesnę kelią į jį.

Mykolas Vaitkus išsiugdė šviesų, aukštos moralės, jausmais ir protu harmoningą charakterį. Guvaus, visą gyvenimą „įdarbinto“ proto šviesuoliui, eruditui, poliglotui vienos iš labiausiai amžininkų jam priskiriamos ir paties rašytojo kūryboje atsiskleidžiančios savybės buvo

²³ Naujokaitis, 1975, 334.

empatija ir išskirtinis gebėjimas bendrauti. Šitos savybės ir nuolatinis domėjimasis kultūrinio gyvenimo aktualijomis bei meninis polėkis atverdavo bet kurias duris į tuometinės šviesuomenės namus. Tarpukariu angliškosios tradicijos popiečio arbata išplito „faifokloko“ pavadinimu miesto damų salonuose, ir kunigas dažnai lankydavosi popiečio „arbatėlės“ pas vieną ar kitą šeimą, panašias „arbatėles“ suruošdavo ir savo namuose, kur mielai lankydavosi dailininkai, aktoriai, dainininkai, rašytojai. Turėjo daug draugų, nes jo pažintys retai likdavo paviršutiniškos, artimai bičiuliavosi su Maironiu, A. Jakštu, S. Kymantaite - Čiurlioniene, Salomėja Nėrimi.

Pastarajai poetei jis tapo dvasiniu vadovu, ir kaip puikus pedagogas rado aplinkinį, subtilų, o ne deklaratyvų būdą gražinti ją į Katalikų bažnyčią iš to kelio, į kurį ji papuolė suklaidinta bolševikų. Skurstančiai, net mokytojos darbo nebegaunančiai S. Nėriai jis parūpino vertėjos darbą – paprašė išversti austrų romanistės E. Von Handel- Mazetti „Ritos laiškus“, tikėdamas, kad talentingai ir patraukliai krikščioniškai parašytas veikalas turėtų teigiamai paveikti poetės širdį. Ir jis buvo teisus. Versdama Salomėja Nėris ir jaudinosi, ir graudinosi, o po išverstos J. H. Ingrahamo biblinės apysakos iš Kristaus gyvenimo „Dovydo sūnus“ prisipažino M. Vaitkui ir iš naujo atradusi tikėjimą:

„Kai ir tikėjaisi, beversdama „Dovydo Sūnų“, Saliutė dar arčiau priartėjo prie Kristaus. Ji pati man vienašyk prisipažino.“²⁴

Tačiau ar ilgam buvo tas jos priartėjimas, sugrįžimas prie tikėjimo, M. Vaitkus vėliau abejoja:

„Ar ji prieš mirtį susitaikino su Dievu, bent vidujai? Tuo tarpu dar nežinome. Pasitikim gailestinguoju Tėvu, kurs vienas tikrai pažįsta žmogaus sąžinę. O Salomėja buvo padorus asmuo, mylėjo tiesą ir jos nuoširdžiai ieškojo. Aš už ją kasdien meldžiuosi [...]“.²⁵

Anot publicistės Marijos Macijauskienės, „[I]etuvių kalbai, mūsų literatūrai aptarti S. Čiurlionienės namuose neginčijamai stiprias teises įgijo literatūriniai šeštadieniai.“²⁶

Būtent M. Vaitkus, neturėdamas jokių išankstinių nuostatų, būdamas atviras pasaulietinėms tradicijoms bei siekdamas įvairiapusio išprusimo nusprendė adaptuoti Europos kraštuose gyvavusią mintį bei buvo literatūrinio -meninio - kultūrinio salono Lietuvoje įkūrimo iniciatorius. Anksčiau jau buvo susipažinęs su rašytoja Sofija Kymantaite-Čiurlioniene, kurios

²⁴ Vaitkus, Myklolas. 1969. *Nepriklausomybės saulėj 1918-1940*. VII tomas, London: Nida Press, 166.

²⁵ Vaitkus, 1969, 210.

²⁶ Macijauskienė, Marija. 2006. „...kad neužgnaužtų gyvojo šaltinio“, XXI amžius 22, kovo 22.

aukšta inteligencija, meniniu skoniu, garbingu vardu bei įtaka visuomenėje atvirai žavėjosi, ir primygtinai pasiūlė jai įkurti kūrėjus ir visuomenininkus telkiantį saloną bei tapti jo „širdimi“.

Taip 1927 metais buvo pradėti organizuoti pirmieji garsieji S. K. Čiurlionienės šeštadieniai, kuriuose buvo apsilankęs Maironis, Vaižgantas, Mykolas Biržiška, Adomas Jakštas-Dambrauskas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Liudas Gira, Faustas Kirša, Vincas Mykolaitis-Putinas, Vytautas Bičiūnas, Vydūnas ir kiti.

Šituose ir kituose panašaus pobūdžio susitikimuose vyravo ne tik literatūros kūrinių vertinimai, diskusijos, bet ir vyko bendravimas, užsimezgė bičiulystės, kurios įkvėpė Mykolą Vaitkų parašyti memuarus.

Viename iš savo straipsnių S. Santvaras taikliai aprašo Mykolo Vaitkaus charakterio ypatumus, apibūdinančius kunigo asmenybę:

„Vaitkus buvo elegantiškas, išdailinto elgesio, itin dailių manierų, vienokių ar kitokių pokalbių meistras, šarvuotas erudicija, žarstantis lakius posakius ir komplimentus.“²⁷

Kunigas ir rašytojas savo inteligentiškumu, išorine ir vidine elegancija žavėjo visuomenę tiek bendraudamas gyvai, tiek ir savo kūryboje. Jo manieros lengvai atpažįstamos visuose kūriniuose. Anot J. Petrėno, „geroji, šviesioji Vaitkaus širdis putoja visoje jo kūryboje, poezijoje, dramose, romanuose, atsiminimų lakštuose [...]“²⁸

Būdamas pasišventęs kunigas Mykolas Vaitkus visgi gebėjo matyti pasaulio grožį bei negailėdamas žerdavo komplimentus visoms gražioms moterims. Ir tie gražūs žodžiai buvo asmeniškai, ne banalūs, jo pritaikyti būtent tai moteriai: „[...]viena kartą teko nugirsti, kaip jis Salomėją Nėrį pavadino „kačiuku su auksine širdyte“...“²⁹ Rašytoja M. Slavėnienė pritaria amžininkų nuomonei Mykolo Vaitkaus komplimentus įvardindama „rafinuotais“. Tokie ir yra dažniausi apibūdinimai — „šviesusis“, „betarpiškas“, „švelnusis“, „kuklusis“, „inteligentiškasis“, „rafinuotas“ kunigas. Kritikai šiuos apibūdinimus vartoja ir kalbėdami apie M. Vaitkaus kūrybą

Prie Mykolui Vaitkui skirtų epitetų dar galima pridėti „drąsus“, „novatoriškas“ — savo atsiminimuose jis pasakoja, kad buvo dažnas Valstybinio teatro žiūrovas, nors tuo laiku ne visi kunigai išdrįsdavo stebėti teatro vaidinimus, jo žingeidumas ir sugebėjimas matyti grožį visur kartais jį skatino peržengti tik kitiems matomas ribas.

²⁷ Santvaras, Stasys. 1982. „Poetų palikti pėdsakai: Eulogija Vaitkui ir Aisčiui“, *Lietuvių katalikų mokslų akademija*, „Suvažiavimo darbai IX“, Roma: Piazza della Pilotta, 346.

²⁸ Petrėnas, 1956, 239

²⁹ Slavėnienė, Magdalena. 1973. „Mykolo Vaitkaus dvasios šviesoje“, *Moteris* 6, 2.

Kuklumas, priskiriamas M. Vaitkui, nėra tas įprastinis, kai mes įsivaizduojame nedrąsų, užsidariusį, užsisklendusį, žmonių bijantį asmenį. Anaiptol — Mykolas Vaitkus nuolat buvo apsuptas žmonių, dalyvaudavo renginiuose, pats juos inicijuodavo. Kukliu jis vadintas dėl aukštos vidinės kultūros, kuri neleido jam pigiomis priemonėmis siekti primityvaus populiarumo. Gal čia lemiamą įtaką turėjo jo tvirtas tikėjimas ir atsidavimas pašaukimui — krikščionybės mokymas teigia, kad pirminė nuodėmė visuomet bus silpnas tikėjimas arba netikėjimas, savo gyvenimo rėmimas vien savimi — egocentrizmas, gyvenimas be Dievo, galbūt todėl rašydamas kunigas nesiekė būti dėmesio centre.

Švelnumas — brandaus, harmoningo vidinio pasaulio dalis, jis atsiskleidžia santykiyje su aplinkiniais. Anot S. Santvaro, M. Vaitkus bičiuliavosi su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis, visur buvo itin laukiamas svečias, atnešantis ramybės, giedrios nuotaikos, mokantis pokalbius pasukti įdomiomis temomis.³⁰ Iš jo sklidusi ramybė, gebėjimas paguosti, suteikti prasmę kukliems gyvenimo dalykams išryškino Mykolo Vaitkaus charakterio švelnumo bruožus. M. Vaitkus buvo elegantiškas, atviras ir nuoširdus, spindintis erudicija, bet tuo nesididžiuojantis, nesuvaržytas, drąsiai reiškiantis savo nuomonę.

S. Santvaras rašo, kad Mykolas Vaitkus buvo „[...] aukštas, nestambaus sudėjimo, labai ramių, inteligentiškų ir darnių judesių, pablyškusio, asketiško veido [...]“.³¹ Poetas S. Šemerys jį prisimena mistiškoje šviesoje: „Man patiko, kaip jis judėjo prie altoriaus, jis darė tikrai mistiko įspūdį [...] Galima sakyti, kad kunigas Mykolas Vaitkus buvo tikras Dievo pašauktas kunigas – magas.“³²

Mykolo Vaitkaus asmenybe – daugialypė, kaip ir jo talentas. Jis harmoningai derino, regis, nesuderinamas veiklas ir buvo puikus kunigas, talentingas rašytojas, aktyvus visuomenininkas.

1.3. Bendrosios recepcijos tendencijos

Kaip buvo minėta, M. Vaitkus laike save išskirtinai lyriku — tiek kūryboje, tiek gyvenime. Ir šitas jautrus žmogus turėjo būti labai tvirto charakterio, nes dauguma literatūros kritikų ir jo amžininkų M. Vaitkų nevienareikšmiškai priėmė jo kūriniamis neva būdingą sentimentalumą, ištęstumą, tuščią grožį, pabrėžti santūriai ar net skeptiškai vertino jo kūrybą.

³⁰ Santvaras, 1982, 125.

³¹ Santvaras, 1982, 124.

³² Šemerys, Salys. 1997. *Žmonės mano gyvenime: prisiminimai*, sudarė ir parengė Juozas Marcinkus, Klaipėda: Eldija, 131.

Alfonas Nyka – Niliūnas savo knygoje *Temos ir variacijos* trumpai apžvelgia Mykolo Vaitkaus kūrybą ir negaili neigiamos kritikos, daugiausia jos skiria lyrikai, kurią kritikuoja esant tik saloninės, laisvalaikio draugijų pramogos priemone, nors pats teigia:

„Tikra literatūros kritika, be savo tiesioginio uždavinio – nustatyti jos kūrinių estetinę vertę, iškelti jų grožines savybes ir ydas, turi ir dar vieną ne mažiau svarbų uždavinį, būtent, kelti, estetinę visuomenės kultūrą“.³³

O kelti estetinę visuomenės kultūrą buvo vienas M. Vaitkaus siekių, todėl galima tarti, kad literatūros kritiko jam skirti žodžiai buvo ne tik negailestingi, bet didele dalimi ir neteisingi.

Tuo tarpu Vytautas Kubilius *Lietuvių Literatūros enciklopedijoje* aprašydamas memuarų žanrą bei vardindamas lietuvius memuaristus M. Vaitkaus vardo net nepamini, nors pastarojo atsiminimų tomai yra įvardijami kaip brandžiausi rašytojo kūriniai, o pasakojimai apie Maironį, A. Jakštą ir kitus amžininkus yra laikomi chrestomatiniiais pavyzdžiais lietuvių literatūroje.

Jonas Lankutis, kilęs iš Mykolo Vaitkaus gimtųjų Gargždų (2000 metais Klaipėdos rajono viešajai bibliotekai suteiktas Jono Lankučio vardas, o 2003 metais jam suteiktas Gargždų piliečio garbės vardas po mirties), pastarojo kūrybai negaili kritikos ir *Lietuvių dramaturgijos tyrinėjimuose* Mykolo Vaitkaus dramas prilygina „saloninėms melodramoms“, teigia, kad „nedavė rezultatų ir šiek tiek ilgiau užsitęsę M. Vaitkaus eksperimentai simbolinės - alegorinės dramos srityje“.³⁴ Kita vertus, eksperimentavimui reikalinga drąsa ir novatoriškumas, vadinasi, M. Vaitkus neabejotinai pasižymėjo šiomis savybėmis.

Rašytojas, kunigas Julijonas Lindė - Dobilas straipsnių rinkinyje *I slėpiningąjį dvasios pasaulį* lygina dramą Mykolo Vaitkaus dramą *Žvaigždės duktė* su belgų poeto, dramaturgo Maurice Meaterlinck kūriniais. Nors tas lyginimas turėjo negatyvų atspalvį, visgi būti gretinam su Nobelio premijos laureatu, žymiosios pjesės – pasakos „Žydroji paukštė“ autoriumi yra tam tikras įvertinimas.

Būta ir palankių atsiliepimų periodikoje — *Aiduose, Draugo* priede „Mokslas, menas, literatūra“, *Naujoje Romuvoje, Pergalėje*. Beveik visas naujai pasirodžiusias M. Vaitkaus knygas įvertindavo ir visuomenei pristatydavo rašytojo amžininkai Stasys Santvaras ir Juozas Alaušius.

Pabrėžtinai teigiamai apie M. Vaitkaus kūrybą atsiliepė Liudas Gira, jo poemos „Brėkšta“ posmus prilygindamas šviesos krislams.³⁵

Analizuoti M. Vaitkaus kūrybą remiantis kritikos straipsniais sudėtinga, nes tų straipsnių nėra daug ir dažniausiai vėlesni literatūros tyrinėtojai tiesiog perpasakoja vieni kitų mintis ir įžvalgas.

³³ Nyka – Niliūnas, Alfonsas. 1996. *Temos ir variacijos*. Vilnius, Baltos lankos, 4.

³⁴ Lankutis, Jonas. 1974. *Lietuvių dramaturgijos raida*. Vilnius, Vaga, 127.

³⁵ Gira, Liudas. 1982. *Kritikos baruose*. Vilnius, 352.

Tačiau ir šitų trupinių pakanka suprasti, kad M. Vaitkus buvo neeilinė asmenybė, tvirtų moralinių nuostatų bei lankstaus, aplinkybių ir laiko šlifuojamo charakterio bei kupinas nepalenkiamo tikėjimo šviesia ateitimi.

II. M. VAITKAUS KŪRYBOS APŽVALGA

Kaip jau buvo pristatyta įvade, M. Vaitkus buvo universalus kūrėjas — kūrė poeziją, dramaturgiją, beletristiką, satyrą, vertė, rašė memuarus. Pastarieji, kurių parašyti net aštuoni tomai, yra laikomi brandžiausiu ir prasmingiausiu rašytojo darbu. Dėl literatūrinės vertės gali ginčytis ir kritikai, ir amžininkai, tačiau M. Vaitkaus kūrybinis palikimas itin gausus, o gyvenimo saulėlydį leisdamas už Atlanto, JAV, jis dirbo itin produktyviai, ir lietuviškas knygas į pasaulį leido lyg paminklinius akmenis savo išsiilgtajai tėvynei.

2.1. Poezijos išskirtinumas

Visi kritikai sutinka, kad M. Vaitkus buvo vienas tų literatūros pionierių, kurie pradėjo spausdinti poeziją tik atgavus lietuvišką spaudą. Pasak Antano Miškinio, M. Vaitkus „[...] užpildo vietą, susidariusią tarp atgimimo poezijos (Maironis) ir naujosios, jau aiškiai pradėjusio ieškoti naujenybių ir ne tiek turinio, kiek formos srityje (Gira, Putinas, Sruoga, Kirša, Binkis ir kt.)“³⁶. Maironis, ilgą laiką buvęs M. Vaitkaus vyresniuoju draugu, buvo dvidešimčia metų vyresnis už poetą, Vaižgantas – keturiolika. S. Santvaras rašo, kad Mykolas Vaitkus

„[...] lyg drovus lazdynėlio diegas, savo kūryba pradėjo reikštis tuo laiku, kai du mūsų dailiojo žodžio milžinai talentų jėga, gardu ir įtaka buvo užgožę beveik visą šio amžiaus lietuvių literatūrinį gyvenimą [...]“³⁷

Kuklumu pasižymėjęs kunigas kūryboje buvo pakankamai tvirtas ir neseikė akelai tuo metu jau pripažintais rašytojais.

„Pirmuosiuose poezijos rinkiniuose jau rasi ryškią literatūrinę kultūrą, gal juose truputį atskambės rusų ir lenkų poezijos atgarsiai, bet jau ten jis yra savaimingas ir originalus kūrėjas, jis yra Mykolas Vaitkus, einas paskui Maironį savu ir atskiru keliu.“³⁸

Skaitant jo kūrinius ir žinant ne visada palankius kritikų atsiliepimus, galima daryti išvadą, kad M. Vaitkus visų pirma rašė dėl paties žodžio ir juo užfiksuotos akimirkos grožio, nesiekdamas akelai patikti, įtikti, šokiruoti. Anot, A. Miškinio, „Nusileistų jis į gyvenimo pilkumą ir,

³⁶ Miškinis, Antanas. 1944. „Mykolas Vaitkus – grožio poetas“, *Kūryba* 1, 18.

³⁷ Santvaras, Stasys. 1964. „Milžinų paunksmėje brendęs rašytojas: poeto M. Vaitkaus 80 m. sukaktis“, *Aidai* 4, 167.

³⁸ Santvaras, 1964, 169.

rodos, supurvintų savo sielos sparnus.“³⁹ Amžinasis Gėris ir nesuteptas Grožis yra tie leitmotyvai, kurie sieja visus rašytojo kūrinis.

Amžių sankirtoje formavosi naujų literatūros krypčių, labiausiai išsiskirianti — simbolizmas“⁴⁰. Lietuvoje buvo Balys Sruoga, Vincas Mykolaitis – Putinas, Faustas Kirša, Motiejus Gustaitis, tačiau be šitų autoritetų neabejotinai Mykolas Vaitkaus simbolinės kūrybos pradžia įtakos turėjo ir pažintis su garsiu rusų simbolistu Konstantinu Balmontu, kurio kūrybą jis vertė į lietuvių kalbą. Tačiau M. Vaitkaus poezija nėra vientisa — simbolizmo ir romantizmo simbiozė jo kūrybai suteikia savitų natų, kiekvieną į pasaulį paleidžiamą žodį, vaizdinį rašytojas ne tik perteikia simboliais, bet ir perfiltruoja per savo vidinius moralinius ir jausminius filtras, todėl jo kūriniai primena skaudžias ir išlaisvinančias išpažintis: „Dulkelės dulkė – štai kas tu.“⁴¹ Jo kūrinuose ilgimasi ir kažko nepasiekiamo, trokštamo — čia jau neoromantizmo apraiškos.

Anot Prano Naujokaičio, Mykolas Vaitkus yra vienas pirmųjų estetinės krypties atstovų lietuvių literatūroje⁴², ir lyriką kūrė ne idėjoms skelbti, bet dėl paties poezijos grožio, tačiau šią tezę galima papildyti — kiekviename žodyje M. Vaitkus akcentuoja ne tik paties jo skambėjimą, bet ir sukonzentruoja vaizdinius, jausmus, supančią aplinką jis vertina ir perteikia kaip meno kūrinis. Gausu vaizdingų žodžių junginių: „rožės liepsnoja“, gėlių žiedai pavadinti „tankiais debesimis“, žvaigždės — „sidabro gėlėmis“, vaivorykštė jam — „svajingas saulės šypsnis“. Naudoja daugybę meninių priemonių — personifikacijų, palyginimų ir metaforų, jų pagalba skaitytojas ir regi iš žodžių išaugančius vaizdinius, pamato pasaulį rašytojo akimis. Ir, be abejonės — etika, tvirta moralė, krikščioniškosios vertybės. Tai irgi esminis M. Vaitkaus kūrybos bruožas — jo žodis švelnus, be grubaus tono ir amoralių temų.

Kunigo M. Vaitkaus lyrikoje gausu religinių motyvų. Amžinasis grožis įprasmina pačią dievybę, dieviškumo apraišką, pakylėjimo virš kasdienybės siekiamybę, todėl poetinis M. Vaitkaus žodis ir Dievas — neatsiejami. Katalikiško tikėjimo unikalumas veda dar toliau — Mergelė Marija M. Vaitkaus poezijoje — ne tik moterystės, motinystės, bet ir tiesiog moteriškumo etalonas, vaizduojama visokiais pavidalais, įvardijama gražiausiais žodžiais, ji — „mūza“, „gėlė“, „saulė“, „motina“, „moteris“.

„O, tą Gėlę, tą Saulę – regiu taip arti ją! / Ir tas vardas štai aidi... Jį tarė Aukščiausias. / Ir kaip dyviną muziką geria jį ausys. / Ir jis skamba taip saldžiai, kaip sapnas: Marija...“⁴³

³⁹ Miškinis, 1944, 19.

⁴⁰ Lietuvių literatūros istorija, 1979, 281.

⁴¹ Vaitkus, Mykolas. 1952. *Vienatvėje*. Putman: Immaculata, 16.

⁴² Naujokaitis, 1975, 335.

⁴³ Vaitkus, 1952, 56.

Eilės, skirtos Mergelei Marijai, yra šlovinančios giesmės moteriai – motinai.

Kunigo gyvenime Dievas užima svarbiausią vietą — malda, betarpiški pokalbiai su su Viešpačiu yra kasdienybė, todėl ir M. Vaitkaus kūryboje Dievas — „kelrodė žvaigždė“, „gyvenimo tiesų skelbėjas“, „mokytojas“: „Taip seniai aš einu ton šalin, kur vedi Tu.“⁴⁴ Rašytojas jautriai iliustruoja Šventojo Rašto skelbiamas idėjas, skatina nebijoti mirties, atsiduoti tikėjimo pomirtiniu gyvenimu džiaugsmui, nes siela yra nemirtinga.

„Tau aušra krūtinėn liejasi / ir dangum šviesiu paverčia ją. / Kelki, siela, nugalėjusi / jos buveinėj mirtį karčiąją!“⁴⁵

Labai svarbus rašytojo kūrybos įkvėpimo šaltinis yra Lietuva. Tėvynė, jos grožis, ypatingumas ir ilgesys M. Vaitkaus gyvenime užima ypatingą vietą. „Skaudus atsiskyrimo momentas įsirežia sąmonėje, išlieka tarsi neperžengiama riba.“⁴⁶ Besąlygiška tėvynės meilė ir nenumaldomas ilgesys inspiravo sukurti gražiausius ir skaudžiausius M. Vaitkaus lyrikos posmus: iš eilėraščio „Neaiškus ilgesys“:

„Kur veržiasi judri mintis? / Kam siela vėl kankinas?... / Ei! Skrisčiau, skrisčiau aš tenai, / Kur džiaugsmo vandenynas!“⁴⁷

Poetas buvo neeilinių Lietuvos įvykių — Nepriklausomybės gimimo ir jos žlugimo liudytoju, todėl jautė pareigą rasti priemonių ir perteikti pavergtoje tėvynę likusiems tautiečiams ir būsimums kartoms tėvynės individualumą, vertybes bei įkvėpti tikėjimo ir vilties. M. Vaitkus nelozunguoja tautiškumo idėjų, neromantina Lietuvos praeities, jo rašymo stilius neatspindi gyvenimo aktualijų, konkrečių įvykių. Posmai sudėlioti iš prisiminimų, emocinės asmeninės patirties.

M. Vaitkaus lyrikoje esti panašumo su kito lietuvių simbolisto kunigo Motiejaus Gustaičio darbais. M. Gustaitis, be religinių mokslų studijavęs bažnytinę muziką, teisę, literatūros ir meno istoriją, savo kūryboje intensyviai ieškojo galimybių naujoms formoms. Anot V. Mykolaičio – Putino, „M. Gustaičio poezija plačiau nebuvo pasklidusi ir nebuvo labai mėgiama nei prieš karą, nei vėliau Nepriklausomoje Lietuvoje. Lengvai eiliuoti jam nesisekė, lengvo žaismingumo nei turinyje, nei formoje jis nemėgo, jo eilėraščiai dažnai atrodydavo nukalti, prikaišioti keistų žodžių, neįprastų

⁴⁴ Vaitkus, 1952, 3.

⁴⁵ Vaitkus, 1952, 98.

⁴⁶ Skrupskelytė, Viktorija. 1989. *Egzodo literatūros atšvaitai*. Vilnius: Vaga, 324.

⁴⁷ Vaitkus, 1945, 12.

posakių... Tačiau Motiejus Gustaitis savo eilėraščius rūpestingai taisydavo bei dailindavo, uoliai derindamas kiekvieną žodį, skiemenį, garsus.“⁴⁸, jo įkvėpimas - „[...] ne audringi ir aistringi jausmų siaubai, bet estetinio jautrumo ir švelnaus jausmingumo kupina širdis [...].“⁴⁹ Dalis kritikų poetą lygina su tautos dainiumi Maironiu: „Gustaitį galima būtų vadinti jaunesniu Maironio broliu, bent toje poezijos dalyje, kur vyrauja patriotinės bei visuomeninės temos.“⁵⁰ M. Gustaičio skelbiamos idėjos pasakojamos ramiu tonu, pateikiamos itin estetiškai, ir tokiu pateikimu jo kūryba itin artima M. Vaitkaus, kurio lyrika taip pat nepasižymėjo ekspresyviu emocijumu. M. Gustaičio ir M. Vaitkaus poeziją sieja humanistinis idealizmas, individualizmas ir estetizmas.

M. Vaitkus į literatūrinio gyvenimo istorija įėjo kaip „elegantiškasis poetas“, juo vadintas „dėl savitos ir tyros poezijos gyvastingumo, nemonotoniškos jos formos bei lanksčios, plastiškos ir žodingos kalbos“⁵¹. Jo poezijai būdinga kalba — nekasdieniška, pagrįsta sąskambių gausa, iškilmingomis intonacijomis. A. Nyka – Niliūnas mano, kad M. Vaitkaus poezija turi būti suvokta „saloniškai“, „[...] kaip draugijinė pramoga ir sentimentalus „sielų bendravimo“ priemonė [...]“⁵². M. Vaitkaus poetinės kalbos sklandumas sudaro įspūdį lengvai ir maloniai skaitomos lyrikos, bet ji nėra tik paviršinis žodžių žaismas, kiekvienam posme užkoduota dalelė poeto sielos.

2.2. Prozos savitumas

Prozoje atsiskleidė kitas Mykolo Vaitkaus talentas — jis buvo daugiažodis ir įtaigus pasakotojas. Jaunystėje spausdindavo publicistines apybraižas, vėliau nedideli grožiniai kūriniai bei įvairių autorių vertimai buvo sudėti į rinkinį *Iš įvairių pasaulių* (1929). Jaukiai pasakojami rašytojo vaikystės atsiminimai, detaliai ir vaizdingai aprašomas spaudos draudimo ir lietuviybės persekiojimo metas romanuose *Rytmečio žygiai* (1944) ir *Auštant* (1939). Pastarajame kūrinyje savo įspūdį apie rusiškos mokyklos Lietuvoje gyvenimą, rusinimą, žmonių tylų pasipriešinimą, svarbų dvasininkų vaidmenį saugant lietuvišką žodį rašytojas perteikia pagrindinio herojaus - vaiko iš Žemaitijos lūpomis.

Svarbiausias grožinis M. Vaitkaus kūrinys — apysaka *Tvanas* (1927). Tai biblinės tematikos, kupinas valdomos fantazijos kūrinys, parašytas laisva, švelnia, nesuvaržyta menine kalba. Kaip ir lyrikoje, čia gausu meninių priemonių — vyrauja metaforos, epitetai, sugretinimai,

⁴⁸ Mykolaitis – Putinas, Vincas. 1958. „Motiejus Gustaitis ir jo kūryba“, *Aidai 4*, balandis, 182.

⁴⁹ Mykolaitis – Putinas, 1958, 182.

⁵⁰ Eretas, Juozas. 1972. „Dvi generacijos mūsų ir krikščioniškosios kultūros tarnyboje“, *Lietuvių katalikų Mokslų akademijos suvažiavimo darbai VII*, Roma, 302.

⁵¹ Vareikienė, Aldona. 2005. „Mykolas Vaitkus – primirštas didžios sielos poetas ir žmogus“, *Žemaičių saulutė*, vasario 11, 8.

⁵² Nyka – Niliūnas, 1996, 26.

palyginimai, retoriniai klausimai. Siužete savitai vystoma Senajame Testamente aprašyto pasaulinio tvano priežastys bei pasekmės. Kritikė Dalia Čiočytė teigia, kad šiame kūrinyje M. Vaitkus išryškina Senajame Testamente glūdinčią ironiją⁵³ ir reikšmingiausiu akcentu vadina teocentrinę M. Vaitkaus interpretaciją, kuri „pabrėžia biblinę dieviškųjų – demoniškųjų archetipų dichotomiją ir nekelia teodicėjinės problemos“.⁵⁴

Galima sakyti, kad su biblinio tvano interpretacija - iliustracija M. Vaitkus yra novatorius lietuvių literatūroje, ši idėja iki jo lietuvių literatūroje plėtota nebuvo.

Apysakos pradžioje akcentuojamas prieštvaninio žmogaus egoizmas, išpuikimas, moralinių, krikščioniškųjų vertybių paniekimas, kai prievarta, vienas kito žudymas, kankinimai yra tapę norma. Spalvingos ir dvasiškai smukdančios masinių žudynių scenos siaubingumas, beviltiškumas išryškėja nukreipus menamą scenos prožektoriaus spindulį į minią lyg į žiūrovų salę:

„O sunnariečiai visa savo būtybe grožisi tuo reginiu; ne, tiksliau, visa savo dvasia, visais pojūčiais dalyvauja toj baugioj kovoj: blizgančiomis akimis, karščiu žėrinčiais veidais, smarkiai plakančiomis širdimis, palinkusiu stuomeniu, pasidavusiu į priekį, gyvai mostaguodami rankomis, raginamais pagiriamais klyksmais [...]“⁵⁵

Šioje ir kitose žudymo scenose daug teatro:

„[...] išdykėlių būrelis prašmatniai šoka raganišką šokį apie tris belaisvius, krykštaudami, pasiutusiai kažkiokią dainužę klykaudami. O žiūrėtojai tik ploja delnais, tik ragina šauksmais, tik trypia kojomis...“⁵⁶

Lietuvių literatūros enciklopedijoje teigiama, kad būtent [...] tvane M. Vaitkus pasirodė stiprus masių psichologas, įgudęs minios režisierius.⁵⁷

Režisūriškai įdomus ir dar vienas sprendimas — kūrinyje akcentuojama ne vieno kurio nors personažo drama, bet visos žmonijos, kaip vientiso organizmo tragedija, atskiri veikėjai tik sustiprina bendrąjį įspūdį, tiek unisonu kurdami amoralų visuomenės portretą, tiek kontrastuodami tos visuomenės fone — pavyzdžiui, pavergtieji išsigandę, bejėgiai, bet drąsiai žengia į mirtį, po kurios, kaip leidžiama skaitytojui suprasti, susitiks su Dievu. Arba pranašas Noach (kuris yra biblinio Nojaus vaitkiškoji versija), kuris kviečia grįžti prie Dievo ir pranašauja civilizaciją žlugiant.

Europoje per karą ir po jo siautusį diktatorių žiaurumas ir įsivaizduojamas nebaudžiamumas galėjo padaryti įtaką šiame kūrinyje pieštiesiems personažams, ir pačios blogiausios

⁵³ Čiočytė, Dalia. 1999. *Biblija lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 12.

⁵⁴ Čiočytė, 1999, 13.

⁵⁵ Vaitkus, Mykolas. 1954. *Tvanas*. London: NIDA PRESS, 25.

⁵⁶ Vaitkus. 1954, 53.

⁵⁷ Lietuvių literatūros enciklopedija, 1965, 502.

jų savybės, vainikuojamos mirtinos nuodėmės — puikybės — susigėrė sluoksniais į vieną kraugeriškesnių apysakos veikėjų — Itnahą, kurį visuomenė paskelbia naujuoju Dievu. Žiaurumas ir puikybė iššaukia kulminacinę ir civilizaciją naikinančią tvaną. Kūrinys suskirstytas į tris skyrius, ir kiekvienas jų — laiptelis į dvasinio žmonijos pasaulio žlugimą, ir aukščiausioje laiptų aikštelėje — Dievo pasiūsta bausmė ir žmonijos tragedija.

Nors veikėjų charakteriai atskleisti tik tiek, kad paryškintų arba sustiprintų pagrindinio personažo — žmonijos — paveikslą, galima paminėti kuprį Jaredą, negražų, bet protingą, jautrų, besiblaškančią tarp meilės ir pavydo, net keršto. Kontrasto būdu autorius atkuria pažįstamą iš liaudies bei kitų autorių kūrybos personažo stereotipą, kai už atstumiančios išvaizdos slypi gera širdis ir tyra siela. Vientisesnis jau minėtas Noach, artėjant neišvengiamam galui ėmėsis atsakomybės, pastatęs Didžiąją Dėžę ir ten surinkęs gyvulių poras, o jaunoji jo dukterėčia Anitnoth – nesubrendusi, beatodairiška, nors tuo pačiu žavi, geraširdė ir jaunatviškai nekalta. Autorius tarsi nori pasakyti, kad nėra visiškai juodų ir baltų spalvų gyvenime, tačiau vyraujantys pilki atspalviai neatleidžia nuo kolektyvinės atsakomybės, ir, patiems neišsprendus ar nesiėmus spręsti problemų, kaip kokioje antikinėje tragedijoje gali pasirodyti *Deus ex machina* ir priversti žmonijos smėlio laikrodį byrėti iš naujo.

M. Vaitkaus prigimtiniam švelnumui nebūdingas kategoriškumas šioje apysakoje yra nekvescionuojamas — Dievą ir jo mokymą apleidusieji turi būti nubausti, autoriaus kunigiškas pašaukimas ir didaktinis biblinio mito reikšmingumas ima viršų, o vaizdinga, puošni kalba, lengvos konstrukcijos sakiniai nepaleidžia skaitytojo nuo pradžių iki galo, taip priversdama pažvelgti į didžiausios biblinės tragedijos epicentrą bei persvarstyti žmogiškosios būties trapumą.

2.3. Memuarų svoris

Pasak Vytauto Kubiliaus apibrėžimo, memuarai — tai „viena seniausių pasakojimo formų, atsiradusi kaip besiformuojančios istorinės savimonės išraiška“⁵⁸, o absoliutus nuoširdumas – pagrindinis šio žanro įstatymas.⁵⁹ Yra ir kitokių apibrėžimų, bet įprastai memuarais vadinamas toks literatūros žanras, kuriame pasakojama asmeninė ar stebėta patirtis. Tai, kad Vytautas Kubilius nepastebėjo Mykolo Vaitkaus ir nepaminėjo jo tarp kitų lietuvių memuaristų, nebūtinai turėtų reikšti tyčinį sumenkinimą ar Mykolo Vaitkaus kūrinių menkavertiškumą — memuarų žanras Lietuvoje išties mažai tyrinėtas. Kadangi M. Vaitkaus memuarai priskiriami beletrizuotų žanrui, galbūt jie

⁵⁸ Kubilius, Vytautas. 2001, *Lietuvių literatūros enciklopedija*. parengė V. Kubilius, V. Rakauskas, V. Vanagas, Vilnius: Vilsa, 14.

⁵⁹ Kubilius, Vytautas. 1964. *Naujų kelių ieškant*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 153.

kritiko manymu labiau tiko prie grožinės literatūros kūrinių. Tačiau jie domino amžininkus, kurių bendrapiliečius M. Vaitkus taip vaizdingai ir spalvingai atvaizdavo savo prisiminimuose, todėl Stasys Santvaras, Juozas Alaušas publicistiniuose straipsniuose aptardavo kiekvieną naujai išleistą kunigo memuarų knygą, o anot Prano Naujokaičio, „M. Vaitkaus atsiminimų knygos turės nemažesnės išliekamosios vertės kaip jo lyrika“.⁶⁰

Nuo dokumentinių memuarų beletrizuotieji skiriasi laisva dėstymo forma, siužetiškumu, juose istorinis tikslumas nėra esminis bruožas. Todėl M. Vaitkus, memuarus pradėjęs rašyti tik sulaukęs aštuoniasdešimties metų, galėjo mintimis grįžti ir į už Atlanto paliktą tėvynę, ir į jaunystės metus nepažeisdamas kur kas griežtesnių dokumentinio stiliaus reikalavimų. Iš viso buvo parašytos aštuonios memuarų knygos, ir Pranas Naujokaitis buvo teisus — šitas Mykolo Vaitkaus darbas yra neabejotinai reikšmingiausias.

Memuarai apima laikotarpį nuo rašytojo vaikystės iki priverstinės emigracijos į vakarus. Istoriniai įvykiai aprašomi ramiai, objektyviai, o pasakojimai apie kultūrinį, visuomeninį gyvenimą bei jo dalyvius — menininkus, rašytojus, dvasininkus — kur kas intymesni, šiltesni. Buitinės kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo kasdienybės išviešinimas buvo pirmasis toks Lietuvoje. Iki tol, kaip teigia J. Lankutis, rašytojai ir kiti kultūrininkai „privatų ir už institucijų sienų vykusį gyvenimą laikė absoliučiu tabu, kurio niekam, net jiems patiems, nevalia paliesti, nenusikalstant šventvagyste“.⁶¹ M. Vaitkaus atsiminimai užlygina tas baltąsias dėmes, kurios buvo likusios tuometinio kultūrinio, literatūrinio ir klerikalinio Lietuvos „gyvenlapyje“. Atidus detalėms, pagarbus net oponentams, jis tapo kronikininku, fiksuojančiu faktus tiesiog iš įvykio vietos, neslepiančiu personažų po išgalvotais vardais. Atpasakojamose įdomiose smulkmenose nėra pigaus siekimo kompromituoti, pažeminti. Intriga yra, bet ji švari, etiška, skatinanti žingeidumą, bet ne žemuosius jausmus. Pasakodamas apie galimai 1924 metais įsimylėjusius Salomėją Nėrį ir profesorių Juozą Eretą jis labiau perteikia savo jausmų ir lūkesčių projekciją, svarstydamas, kas būtų buvę, jei jie būtų likę kartu:

„[...] skurdo paskiau, pabėgusi į Bolševikiją; grįžusi į pavergtąją Tėvynę turėjo taip pat ne rožem klotą kelią, tad ne dyvai, kad taip anksti mirė. Su Eretu to skurdo jai nebūtų tekę išgyvent. O sąlygos kūrybiniam darbui būtų buvę jai daug patogesnės. Būtų greičiausiai ir dabar tebesanti gyva ir tebekurianti. [...] Kiek įdomių, brandžių, gražių kūrinių ji būt galėjusi sukurt... Liko nesukurta.“⁶²

⁶⁰ Naujokaitis, 1975, 342.

⁶¹ *Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990*. 1992. Čikaga: Lituaniškos institutas, 29.

⁶² Vaitkus, 1969, 152.

Būtent asmeninis požiūris ir suteikia memuarams to intymaus ir šilto fono, kuriame tiek įvykiuose, tiek žmonėse yra akcentuojamos gerosios jų pusės. Kadangi nuo prabėgusių įvykių iki parašymo momento buvo prabėgę dešimtmečiai, kiekvienas faktas ir žodis, rašytojo guldomas memuaruose, buvo gerai apgalvotas, nugalintas. Piešiami portretai — net vadinamųjų priešų, oponentų — šviesūs ir šilti. M. Vaitkus išlieka ištikimas kunigo pašaukimui ir nesiima teisti, atlaidumu ir švelnumu alsuoja visi jo pasakojimai.

Ištisi skyriai M. Vaitkaus memuaruose yra skirti teatro ir jo žmonėms, nors teatro eksperto etiketės jis sau nekljuoja:

„Ne mano uždavinys plačiau rašyti atsiminimus apie tą teatrą. Kiek išsamiau parašiau apie jo gimtuves ir krikštynas, nes juk tai slėpingas ateities pumpuras, kuriame tiek gražių galimybių, vilčių, lūkesčių, pumpuras, iš kurio išsivystys visa naujagimio tolesnė būtis...“⁶³

Tačiau neabejotinai apie teatrą ir jo užkulsius jis žinojo daugiau nei eilinis žiūrovas, nes teatro elitas Mykolą Vaitkų laikė savu, ir jis dalyvaudavo jų neformaliuose susiėjimuose. Štai kaip jis pradeda pasakojimą apie pažintį su Borisu Dauguviečiu:

„Atsimenu, pirmą kartą su juo draugiškai susidūriau pas Vytautis Bičiūnus, ponios Natalijos vardinėse. Pirmą kartą teko išgyventi teatralų šeimynišką „baliuką“, kas man buvo nauja ir įdomu.“⁶⁴

Memuaruose jis labai atsakingas — pasakodamas apie minėtąjį B. Dauguvietį jis enciklopediškai išvardina žinomus biografijos faktus, datas, lankytas mokymo įstaigas, apibūdina išorę, pasvarsto apie vidinį režisieriaus pasaulį, išvardina jo gebėjimus — be režisieriaus talento jis pamini jo geriausias vaidmenis, taip pat parašytus kūrinius. Netgi jei jie pačiam Mykolui Vaitkui buvo nepriimtini etine prasme:

„Labiausiai man įstrigo atminty jo eilėraštis bolševizmo garbei, kai jie mus užplūdo pirmą kartą. Nustebau, ir širdį skaudžiai suspaudė. Anuomet skaičiau Stalino bei jo režimo garbei eilėraščių rusiškų ir lietuviškų. Bet Dauguviečio eilėraštis buvo už visus gražesnis...“⁶⁵

Ši ištrauka dar sykį patvirtina Mykolo Vaitkaus asmens universalumą ir charakterio švelnumą. Jis sugebėdavo rasti grožį ir gerumą net pačiuose neigiamiausiųose dalykuose.

⁶³ Vaitkus, 1968, 199.

⁶⁴ Vaitkus, 1968, 201.

⁶⁵ Vaitkus, 1968, 204.

2.4. Dramos

Jonas Lankutis teigia:

„Neoromantinės krypties ieškojimai, prasidėję XX a. pradžioje beveik visuose lietuvių literatūros žanruose, atvedė į dramaturgiją ištisą būrį naujų autorių. Nemaža jų dalis buvo poetai. [...] Apskritai, drama įgavo poetiškumo, joje paplito eiliuota kalba, lyrinės prozos stilius, folkloriniai elementai, jausmingi, tartum dainuote išdainuojami dialogai bei monologai, neretai ir perdėtas sentimentalumas“⁶⁶

Greta L. Giros, V. Mykolaičio – Putino, S. Santvaro J. Lankutis mini ir M. Vaitkų, kuris į literatūros istoriją įėjo kaip trijų draminių kūrinių autorius - iki šio amžiaus antrojo dešimtmečio buvo žinoma, kad M. Vaitkus sukūrė šias dramas: *Žvaigždės duktė* (1924), *Vilnius mūsų* (1930), *Žaibas ir mergaitė* (1936). Kritikos atžvilgiu šie bandymai nebuvo palankiai sutikti. Pasak J. Lankučio, M. Vaitkaus dramų problematika alegoriniais elementais artima simbolizmui, tačiau struktūriniu atžvilgiu jos panašios į saloninę melodramą.⁶⁷

Tačiau 2015 metais buvo publikuota ketvirtoji Mykolo Vaitkaus drama *Amazoniada*, kurios rankraštis beveik šimtmetį pralaukė Kauno arkivyskupijos kurijos archyvuose. Rankraštis datuotas 1923 m. Ar *Amazoniados* išspausdinimas savuoju laiku būtų pakeitęs kritikų nuomonę apie Mykolo Vaitkaus dramaturgiją? Sunku pasakyti, tačiau reikia tikėtis, kad atsiras literatūros kritikai, kurie imsisi pervertinti M. Vaitkaus indėlį į dramaturgiją.

Tuo tarpu „ikiamazodiadinėje“ M. Vaitkaus dramaturgijoje teigiama esant sąsajų su užsienio klasikų kūriniais. Anot Julijono Lindės - Dobilo, dramose *Žvaigždės duktė*, *Žaibas ir mergaitė* rašytojas interpretuoja „dantišką temą“.⁶⁸ Minėtuose kūrinuose autoriui svarbu parodyti dangišką idealų skaistumą ir nuodėmingą suterštą žemę bei ieškoti galimybių išgelbėti žmones (žmoniją). Dantės pasaulio modelis trilaiptis: žemės blogumas — tai pragaras, žmonių pastangos — skaistykla, pasiektas rezultatas — dangus, rojus. M. Vaitkus savo kūryboje apsiribojo dviem lygiais — dangumi ir žeme (nedidelė išimtis — skaistyklą metaforiškai apysakoje *Tvanas* iliustruoja leviatano figūra). Dramoje *Žvaigždės duktė* dangų (rojų) simbolizuoja paslaptingas kosminis kūnas, tolimesnė žvaigždė, žemė gi likusi nuodėmių, ištvirkimo liūnu, kur nebėra nieko švento, kur net šventikai kėsina į nekaltą dangaus būtybės grožį ir skaistį. Mykolas Vaitkus kaip ir Dantė, inspiracijų savo kūrybai sėmėsi iš krikščioniškosios kultūros ir tradicijos. Krikščionybė nuo pat savo ištakų išpažįsta dviejų lygių pasaulio modelį: regimo (fizinis kūnas, žemė) ir neregimo (siela, angelai, dangus).

⁶⁶ Lankutis, Jonas. 1988. *Lietuvių dramaturgijos tyrinėjimai*. Vilnius: Vaga, 120.

⁶⁷ Lankutis, 1988, 120.

⁶⁸ Lindė – Dobilas, Julijonas. 1996. *I slėpiningąjį Dvasios pasaulį*, Vilnius: Vaga, 62.

Dieviškojoje komedijoje Dantė pasakoja apie žmogaus, nutolusio nuo Dievo, bet vėl artėjančio prie jo, besistengiančio išsivaduoti iš amžinosios mirties gnaužtų kelionę pragaro ratais. Kūrinio paskata didaktinė — siekiama grasinamai parodyti, kaip žiauriai ir be jokios vilties kenčia nusidėjėliai, tuo tikintieji skatinami vengti nuodėmių, stengtis būti skaistiems amžinajai laimei pasiekti, M. Vaitkus siekis panašus, tačiau jis naudoja kitus būdus. Pjesėje *Žvaigždės duktė* kunigo „mintis filosofiška, jis labiau nori parodyti, koks likimas idealo, atėjusio iš dangaus į žemę“⁶⁹, o ne koks sudėtingas kelias į sielos išganymą. J. Lindė – Dobilas dramaturginis M. Vaitkaus kūrinis lygina su žymaus belgu rašytojo simbolisto Maurice Metaerlinck kūriniais. Ir M. Vaitkus, ir M. Meaterlinck savo draminiuose kūkiniuose ieško būdų išreikšti simbolistinės pasaulėjautos tragizmą. M. Meaterlinck teigimu, žmogaus „pažįstama sritis yra be galo maža.“⁷⁰, todėl jo kūryboje gyvenimiškojo tragizmo pagrindas – ryški takoskyra tarp visiškai juodos srities ir baltos. M. Vaitkus mąsto panašiai, tačiau tarp jo tapomų šviesių ir tamsių spalvų nėra tokio ryškaus kontrasto, jis realiau atskleidžia žmogaus prigimtį, būtį, kuri dažniausiai nėra vientisa, o jos dinamiškumas, nuolatinis gėrio ir blogio prado svarstyklių persisvėrinėjimas į vieną ar kitą pusę sukuria atpažįstamus, net stereotipinius personažų paveikslus. Vykstant pjesių veiksmui teigiami ir neigiami personažai priartėja vienas prie kito, vyksta savotiška jų tarpusavio difuzija, nors laiminti persvara visada išlieka dvasinio prado pusėje.

M. Vaitkus dramose *Žvaigždės duktė*, *Žaibas ir mergaitė* pratęsia amžiną temą/dilemą — erotinės ir idealiosios meilės susidūrimą. J. Lindė – Dobilas teigia, kad M. Vaitkus dramose iškelia tą patį klausimą, kaip ir jo bičiuliai Maironis (*Jaunoji Lietuva*) ar Sofija Kymantaitė – Čiurlionienė (*Aušros sūnus*).⁷¹ Tačiau kunigo pašaukimo inspiruoti idealai M. Vaitkaus kūkiniuose gimsta iš krikščioniškųjų vertybių, o Maironis bei S. Kymantaitė – Čiurlionienė idealizuoja tautinę dvasią, tačiau visų jų kūkiniuose antagonistai — žemės žmonės. M. Vaitkaus idealai nužengia iš žvaigždžių, yra mistinės būtybės. Maironio ir S. Kymantaitės — Čiurlionienės kūkiniuose tarpusavyje kovojančios jėgos yra šios žemės gyventojai. Dramos *Žvaigždės duktė* pagrindinė veikėja – nuostabaus grožio ir tyros sielos mergina Linlija, atskridusi iš paslaptingos žvaigždės, ji skelbia skaisčios meilės idėją. Išorinio savo grožio ji nesureikšmina, tačiau vidiniu grožiu ir skaistumo nuostatomis ji nori padėti žemės gyventojams išsivaduoti iš ištvirtimo ir dvasinio supuvimo gnaužtų, jaučia turinti įvykdyti misiją ir laiko save kad ir labai kuklia, bet turinčią galią gelbėtoja. Antrosios pjesės herojė — jauna valdovė Limna, atstumianti merginimą vieno didiko ir nutraukianti sužadėtuves su kitu, nes yra pasižadėjusi kosminei būtybei — Žaibui. Kaip pagrindinė vertybė abiejuose kūkiniuose iškeliamas dvasinė bendrystė, platoniški santykiai, bekūniška meilė. Veikiausia

⁶⁹ Lindė – Dobilas, 1996, 53.

⁷⁰ Ambrazevičius, Juozas, Jonas Grinius, Antanas Vaičiulaitis, 1991. *Visuotinė literatūra*, Vilnius: Vaga, 300.

⁷¹ Lindė – Dobilas, 1996, 55.

todėl ir personažai, įkūnijantys tik dvasines vertybes, negalėjo būti pavaizduoti buitinais žmogiškaisiais pavidalais. Autorius išaukština ne atskirus veikėjus, bet pačią skaistybės ir tyrumo idėją, kur skaistumo įžadas — kaip ir katalikiškasis kunigų celibatas — nėra atsižadėjimas savo jausmų, bet natūralus tikinčiojo siekis dvasinį pasaulį atverti Dievui. M. Vaitkus personažų lūpomis pasmerkia žemiškojo pasaulio nuodėmes, jo gyventojų egoizmą ir ištvirkimą, visuomenę, kuri dvasinį pasitenkinimą iškeitė į trumpalaikius malonumus. Autoriui labai svarbus dvasinių vertybių gražinimas žmogui, kuriam seksualinis potraukis tapęs vieninteliu gyvenimo siekiu.

Abu kūriniai — tiek *Žvaigždės duktė*, tiek *Žaibas ir mergaitė* — nukelia skaitytoją (idealiu atveju turėjo nukelti žiūrovą) į seniai praėjusius laikus. Kodėl autorius nevaizduoja dabarties? Veikiausias jis supranta, kad modernusis jo laiko žmogus sunkiai galėtų patikėti stebuklais ir žmonėmis iš žvaigždžių, be to, nesiedamas pjesės veiksmo nei su konkrečiu laikmečiu, nei su konkrečia erdve, rašytojas turi galimybę nevaržomai išskleisti vaizduotės sparnus.

Lygiai taip pat, nevaržomas savo laikmečio aktualijų, jis užkuria „Amazoniados“ veiksmą, nukeldamas jį į 2132 metus. Tiesa, lokacija šį sykį labai tiksliai apibrėžta — Vilnius, Lietuva, tačiau porą šimtmečių pabėgdamas į priekį autorius išvengia bet kokių galimų kuriamų personažų susiejimo su prototipais savo gyvenamojoje aplinkoje.

Kitas įdomus dalykas — veikėjų vardai. Jie išgalvojami iki tokio netikrumo, kad kai kurie jų net ištariami sunkiai: Džengaras, Degbegas, Linlija (*Žvaigždės duktė*), Limna, Nidar, Gudur (*Žaibas ir mergaitė*). *Amazoniados* veikėjų vardai paprasčiau tariami, bet į įprastinius taip pat nepanašūs: Veiksmas Daugalis, Svajonė Siekėjytė, Ilgesys Daukantas, Laimė Gražuolytė, Gėlė Gaidienė.

Galima daryti prielaidą, kad etiškasis kunigas ir elegantiškas poetas jokių būdu nenorėjo, kad jo kasdienybės prieteliai ir šiaip bendrapiliečiai galėtų atrasti save jo fantazijų išaugintuose personažuose, todėl skrupulingai paslėpė visas galimas sąsajas po išgalvotais vardais ir laiko spiralėmis.

2.4.1. Žvaigždės duktė

„1924 m. Valstybiniame Kauno teatro paskelbtame dramos konkurse rašytojas laimėjo pirmąją premiją už keturių veiksmų dramą *Žvaigždės duktė*“⁷². Scenoje šis kūrinys, deja, kaip ir likusieji, nepasirodė. Rašytojas prisipažįsta, kad tokia įvykių eiga, „stiprokai pakirto [...] sparnus“.⁷³ M. Vaitkus buvo suplanavęs *Žvaigždės dukters* dramų trilogiją, tačiau nebematė prasmės tęsti savo

⁷² Naujokaitis, 1975, 337.

⁷³ Santvaras, Stasys. 1969. „Reta šventė taikos slėny: poeto kan. M. Vaitkaus 85 m. sukaktis“, *Tėvynės sargas* 1, 130.

pradėto darbo ir dabar galima tik spėlioti, į kokias skaisčiojo kosmoso tolybes rašytojo vaizduotė buvo pasirengusi keliauti ir vestis kartu būsimą skaitytoją/žiūrovą.

Jonas Trinkūnas savo straipsnyje primena, kad pirmasis lietuvių kosminę moralinę viziją XX a. pradžioje pradėjo kurti Vydūnas, jungęs rytietiškoji tikėjimą, jo įsivaizduotas lietuvių pagonybės dvasinio gyvenimo formas ir kantiškąjį siekį būti savo vertę sąmoningai žinančiu individu⁷⁴

Matyt, todėl Vydūnas, analizuodamas Mykolo Vaitkaus kūrinį *Žvaigždės duktė* gana prielankiai apie pastarąjį atsiliepia ir pažymi, kad „[...] veikalas žymiai atspindi lietuvišką sielą ir jos manymą“.⁷⁵

Dramoje *Žvaigždės duktė* skaistumo idealizavimui ir dvasinės meilės propagavimui moteriškoji lytis pasirinkta neatsitiktinai. Katalikiškoji Lietuva — Mergelės Marijos žemė, Biblijoje Dievo motinos vaidmuo iškeliamas kaip šventos Dievo valios vykdytojos, ji — moteris/motina, tyrumo, pirmapradžio nekaltumo ir amžino skaistumo įsikūnijimo ženklas. Pasak J. Lindės – Dobilo, Lietuva taip pat „pamilusi skaistybę“.⁷⁶

Krikščioniškajame mokyme žmogaus prigimtis yra suteršta pirmapradės nuodėmės. Pagal Šventąjį Raštą Dievas pasiuntė į žemę savo sūnų Jėzų Kristų, kuris gyveno tarp žmonių skleidamas gėrį, Dievo žodį ir darydamas stebuklus. Jo mirtis nebuvo beprasmiška ir atpirko kiekvieno tikinčiojo sielą nuo amžinos pražūties, o prisikėlimas suteikė viltį amžinajam gyvenimui. M. Vaitkus interpretuoja biblijinę situaciją ir savo kūrinyje pasiunčia į žemę Žvaigždės dukterį, kuri nori išgelbėti amoralių žmonių sielas, suteikdama skaistumo dovaną. Krikščionybėje žmonių dvasinio gyvenimo gelbėtojas, mokytojas, dvasinis vadovas yra būtinas. M. Vaitkus gelbėtojo misiją atlikti patiki moteriškai būtybei, kuri stengiasi pasiaukodama įskiepyti žmonių širdyse dvasiškumą, išvaduoti juos iš žemiškų aistrų vergovės. Linlija neabejotinai atstovauja dieviškajam pasauliui, ir nuolatinė kova tarp dviejų sferų yra nuo pat pradžių užprogramuota. Dieviškojo prado bandymai atsispirti prievartiniam kontaktui, nepasiduoti žemiškosios bendruomenės geiduliams primena kasdienes žmogiškąsias abejones, kai siela siekia aukštesnio tikslo, o kūnas reikalauja dėmesio tik sau.

Siužetas įdomus, bet įvykiai arba jų atomazgos yra gan nuspėjami. Miške nė iš niekur atsiradusi pasakiško grožio nežemiška būtybė be abejo sujaukia protą visiems senovinio pasaulio aristokratų dvaro vyriškiams — ir vedusiam, jau vieną meilužę turinčiam karaliui - sūnui Džengardui, ir jo pusbroliui Degbegui, ir abu jie nepasidrovi pabandyti nudėti vienas kitą dėl šio egzotiško grobio.

⁷⁴ Trinkūnas, Jonas. 2013. „Vydūno „Amžinosios ugnies“ šimtmetis“, www.alkas.lt, kovo 15 d.

⁷⁵ Vydūnas, „Mūsų raštija“, *Darbymetis* 8, 1924, 67.

⁷⁶ Lindė – Dobilas, 1996, 54.

Laimę bando ir šešiasdešimtmetis karalius - tėvas, įsitikinęs, kad turi ir teisę, ir laiko žemiškiems malonumams su nežemiška būtybe. Galų gale ir pagoniškasis šventikas Gebas neatsilaiko bei prisipažįsta trokštantis Linlijos prielankumo ir meilės. Turėjęs išvaduoti žemiečius nuo supuvimo, žiaurumo ir ištvirtimo Žvaigždės dukters atsiradimas suveikia ne taip, kaip tikėtasi — rūmuose ir aplink tik padaugėja neapykantos, geidulių ir kraujo praliejimo. Matyt, stengdamasis iki galo sudrebinti, autorius pasiūlo skaitytojui/žiūrovui ne visai argumentuotų žiaurių epizodų, kaip antai vergės Bodės, išaiškinusios mirtimi galėjusį pasibaigti sąmokslą prieš Linliją ir išdrįsusios apie tai prabilti, nužudymą. Džengardas paskelbė jai nuosprendį, nes sąmokslu buvo apkaltintos jo rūmų damos, ir tokiu žingsniu tik patvirtino beteisių ir nebaudžiamųjų atskirtį. Beviltiškumas ir užplūstantis neteisybės jausmas turėjo sukelti pasibjaurėjimą į tragediją vos nenuvedusiu senovės žmonių pasirinktu keliu. Nežinia, kaip prieš šimtmetį, bet šių laikų suvokimu pritrūko patrauklumo Žvaigždės dukters skelbiamoms idėjomis, nes netgi krikščionybėje kūniški santykiai galimi giminei pratęsti. Tolimos žvaigždės gyventojai neva gyvena amžinai, niekada nesensta ir nebeturi vaikų. Tai, kas autoriui atrodė kaip rojus, skaitytojui/žiūrovui galėjo pasirodyti besanti tiesiog užrūgusi graži bala. Ir Linlijos beveik susigundymas kūniška meile kraugeriu Džengardui būtinas pagrindimo, bet jo nėra. Šiaip ar taip, tragiško pagrindinės herojės likimo pjesėje išvengiama, dieviškasis pavidalas atsispiria abejonėms ir grįžta į savo žvaigždę.

Kaip jau minėta, *Žvaigždės duktė* Valstybinio Kauno teatro paskelbtame dramos konkurse laimėjo pirmąją premiją, tačiau pastatyta nebuvo nei šiame, nei kuriame nors kitame teatre. Priežasčių gali būti ne viena. Visų pirma, M. Vaitkus didelį dėmesį skyrė regimajam pjesės aspektui, ir tų laikų spektaklių statytojams autoriaus scenografijos, šviesos ir garsų efektų idėjos galėjo būti sunkiai įgyvendinamos — pagrindinė herojės keliavimo erdve įkūnijimas turėtų būti pagrindinis techninis akcentas, jei jo neįmanoma išpildyti, scenaristo sumanymas žlunga. Reikia prisiminti, kad XX amžiaus pradžioje dar nebuvo vadinamojo režisūrinio teatro, svarbiausia buvo tekstinė medžiaga ir aktorius darbas, nebuvo pastangų vaidybą derinti su scenografija, muzika, o spektaklio režisierius tiesiog atlikdavo pagalbines funkcijas — rūpinosi, kad repeticijos vyktų, kad spektaklis būtų kažkaip apipavidalintas ir pan. Ir galima įsivaizduoti, kad režisierius (sakysim, B. Dauguvietis ar K. Glinskis), pamatęs tokį išsamų vyksmo aprašymą su sunkiai išpildomais reikalavimais tiesiog padeda šitą scenarijų į šoną ir ima kažką paprastesnio.

Bet gali būti ir kitų priežasčių. Pasak J. Lankučio, drama „[...] stokoja vidinio nuotaikų ir nuojautų dramtizmo, yra sunkiasvorė, pernelyg sukonkretinta ir surealinta.“⁷⁷ Taip, nuspėjamumo ir sunkumo faktorius šioje dramoje egzistuoja, tačiau tą sunkiasvoriškumą švelniai atskiedžia subtili

⁷⁷ Lankutis, 1998, 120.

erotika. Autoriaus fantazija atskleidžia tik tiek, kiek sugebėtų priimti visuomenė. Personažų pokalbiai apie lytinį potraukį bei gundymai nėra atviri, autorius juos apgaubia kuklumo, peraugančio į naivumą, atmosfera, kuri veikia lyg skydas. Rašytojo - kunigo statusas prilaiko ribas, bet reikia suprasti, kad skaistumo neparodysi, neišryškinsi, jei nebus priešpriešos, pati idėja reikalauja erotinio, kartais net vulgarizuoto (kaip karaliaus Džengardo personažas), konteksto. Toks fotografinis žaidimas negatyvu – pozityvu sukuria pakankamai aiškų ir estetišką vaizdą, kuriuo iliustruojama, kad idealo susidūrimas su realiu pasauliu gali suteršti net pačias gražiausias mintis ir idėjas, tad logiška, kad M. Vaitkaus kuriami teigiami personažai nevalingai pasiduoda žemiškiems gundymams. Anot J. Tumo – Vaižganto, šioje pjesėje

„[...] išdėtas visagalingas erotizmas, nusmelkęs visa kita žmogaus gyvenime. Problema išspręsta tinkamai, nors kai kur perdėta. Itin tai žymu vulgariame seno kunigo pasekime bendrojo ūpo. Senatvėje jau gana pigu turėti savo nuomonę apie erotizmą. Veikalas prašmatnus skaityti“.⁷⁸

Ir va šitoje vietoje J. Tumas – Vaižgantas matyt bus atsakęs į klausimą, kodėl ši pjesė buvo netinkama statyti. Tiesiog ji buvo labai gera skaityti.

„Lėzedrama“ arba „Skaitymo drama“ (vok. Lesedrama, lesen – skaityti) — dramos tekstas, skirtas skaityti, o ne vaidinti scenoje. Dar vadinamas „literatūrine dramaturgija“ arba „teatru krėsle“. Šis dramos tipas ypač išpopuliarėjo XIX amžiuje. Pirmuoju tokios dramos autoriumi laikomas Seneka. Romoje buvo populiarūs vieši rašytojų kūrybos skaitymai, tad tikėtina, kad Senekos tragedijos buvo rašomos klausytojams, o ne žiūrovams. XIX a. dramas skaitymui kūrė A. de Miusė (*Spektaklis krėsle*, 1832), P.B. Šelis (*Čenci šeima*, 1819, *Išlaisvintasis Prometėjas*, 1820); Dž. Baironas (*Manfredas*, 1817). Dauguma sudėtingų romantinių dramų buvo laikomos nepritaikomomis scenoje (L. Tyko V. Hugo, A. de Miusė K.D. Grabės, A. Mickevičiaus ir kt. kūriniai). Lietuviškoji „lėzedrama“ – V. Krėvės *Šarūnas* (1911), epopėjinis kūrinys, sujungęs dramaturgijos, epo ir lyrikos bruožus. Lietuvoje vad. „lėzedramos“ teisėmis į viešumą išėjo pagrindiniai Vydūno, V. Krėvės, V. Mykolaičio - Putino, kai kurie P. Vaičiūno, S. Santvaro ir kt. kūriniai. Jų pasirodymas mėgėjų teatro saulėlydžio ir profesionaliojo teatro saulėtekio metu žymi lietuviškos dramaturgijos atotrūkio nuo vaidybos ir dramos teatro momentą. Į teatrą šie kūriniai gali būti grąžinami arba naujai pritaikyti scenai, arba siekiant kitokių, nebe grynai vaidybinio, dramatinio meno tikslų (S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Mūsų jauja* (1910), K. Jurgelionio dramatinizuota baladė *Uždraustas geismas* (1917) ir kt.).⁷⁹ Šalia aukščiau minėtų kūrinių gali būti išvardinti tiek M. Vaitkaus *Žvaigždės duktė*, tiek kitos

⁷⁸ Tumas – Vaižgantas, Juozas. 1925. „Mūsų dailioji 1924 literatūra“, *Baras* 1, 58.

⁷⁹ <https://smp2014lt.ugdome.lt/terminai/fraze/95>

dramos – net tik dėl lyriškų dialogų, bet ir dėl išskirtinai vaizdingų remarkų, kurios dažnai užima vietas net daugiau nei dialogai. Pastarieji ilgi, dailių, bet sudėtingų konstrukcijų, kupini pasikartojimų ir užaukštintos retorikos.

2.4.2. Žaibas ir mergaitė

Antrosios dramos *Žaibas ir mergaitė* teigiamas personažas taip pat kosminė būtybė — Žaibas. M. Vaitkaus simboliai ganėtinai aiškūs — pastarasis įkūnija šviesą, dieviškumą, net skaudų skaistumą, neliečiamumą. Šioje pjesėje pagundų iniciatore tampa žemės gyventoja Limna. Jos vidinis paveikslas kūrinyje nėra itin išdailintas ir individualizuotas. Atvirksčiai — nors herojė pristatoma valdove, iš tiesų ji yra tik moteris, trokštanti vieno — tikros meilės, iš kurios nejučia išauga fizinio artumo troškulys. Tačiau jei *Žvaigždės dukteryje* fizinio artumo troškimas buvo gašlus ir purvinantis, čia jis labiau susijęs su noru patikėti meilės objekto realumu. Limnos troškimas paliesti Žaibą — nematomą būtybę — pakiša mintį įkyriam gerbėjui Gudur apsimesti jos aistrų objektu ir apgaule išreikalauti glamonių. Bemaž detektyvinė situacija išsprendžiama kilnaus Limnos buvusio sužadėtinio Nidar dėka. Tačiau Limna pasiryžta veikiau mirti, nei gyventi be galimybės paliesti Žaibą ir... miršta jo paliesta. Šventvagiškumo aktas — dievybė susitepa rankas žmogaus krauju — ar aukščiausios dvasinės meilės idėjos egzistavimo įrodymas? Būtent idėjos, o ne veikėjų charakteriai yra M. Vaitkaus dramų siužetų pagrindas. Šioje dramoje tų idėjų galima išvelgti ne vieną — be skaisčios meilės siekiamybės čia yra ir perspėjimas dėl pagonišųjų dievybių garbinimo (lietuvių nuo seno garbinamas Perkūnas transformuojamas į kad ir skaistų, bet visgi moteriškų minčių vėlėją Žaibą). Taip pat autorius nori parodyti žmogaus pastangų menkumą — bandymas pakilti į dvasinio gyvenimo sferas baigiasi tragiškai. Jonas Lankutis priekaištauja, kad pjesėje vaizduojamos erotinės ir idealiosios meilės susidūrimas, tragizmas prašyte prašosi supoetinimo, o autorius, deja, subuitina kūrinį įvairiausiais šnipinėjimais, rūmų intrigomis ir sąmokslais.⁸⁰ Kita vertus, įvairesni siužetiniai vingiai labiau pagyvina teatrui skirtą kūrinį, jį galima įsivaizduoti net šiandieninėje scenoje. Dialogai — kur kas dinamiškesni, nei *Žvaigždės Dukteryje*, jų struktūra ne tokia puošni, bet informatyvi net nutylėjimais. Remarkos kuklesnės, ne tokios turtingos tekstu ir personažų aprašymais — dvi pjesės skiria keliolika metų, ir M. Vaitkaus teatrinio veikalo rašymo kultūra priartėjo prie režisūrinio teatro tradicijoms priimtinesnės formos, kai pagrindinis spektaklio statytojas gali laisviau operuoti tiek tekstu, tiek veikėjų išvaizda ar kitais autoriaus sumanymais.

Kulminacinę pjesės atomazgą galima sieti su lietuvių tautosaka ir mitologija. Pasak V. Kavolio, liaudies pasakų stebuklai krikščioniškuoju požiūriu nėra antgamtiški, jie ateina iš būties

⁸⁰ Lankutis, 1974, 128.

anapus.⁸¹ Tautosakoje dominuoja sakralinių sferų įsiveržimas į paprastų žmonių gyvenimą, kuris, kaip ir šioje dramoje, dažniausiai baigiasi mirtimi. Autoriaus sugalvotas dievybės susitikimas su žmogumi priartina pjesės tekstą prie mitologinių ištakų, ir jei pradžioje dar puoselėjama iliuzija apie galimą laimingą pabaigą, vėliau apima neišvengiamos pabaigos nuojauta, nes „Silpnybė negali virsti Galybe, Galybė neturi bandyti nusileist iki silpnybės“.⁸²

2.4.3 Vilnius mūsų!

Nepavyko rasti jokios kritikos apie šią dramą nei knygoje, nei periodikoje. Jonas Lankutis leidinyje *Lietuvių dramaturgijos raida* šiam M. Vaitkaus kūriniai taip pat neskiria jokio dėmesio, tik pamini jo pavadinimą ir autoriaus vardą tarp kitų patriotinius jausmus žadinantį Vilniaus klausimą dramaturgijoje įamžinusių rašytojų, tokių kaip P. Vaičiūnas, K. Inčiūra, J. Paukštelis ir kt.⁸³

5 veiksmų drama *Vilnius mūsų!* buvo parašyta 1926 metų rugpjūčio 29 dieną. Išleista 1930 metais kaip „Vilniui vaduoti sąjungos“ leidinys Nr. 43.

Vilniaus klausimas arba Vilniaus konfliktas buvo Lietuvos ir Lenkijos 1919–39 ginčas dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto valstybinės priklausomybės. Iškilo dar XX a. pradžioje, o paastrėjo po I pasaulinio karo kuriantis Lietuvos ir Lenkijos nepriklausomoms valstybėms.

1921 Lietuvos ir Lenkijos derybose Briuselyje ir Ženevoje Lenkija sutiko Vilnių grąžinti Lietuvai tik abi valstybes susaisčius glaudžiais federacijos ryšiais arba Vilniaus kraštui suteikus autonomiją, t. p. suteikus Lenkijai teisę karo metu naudotis Lietuvos teritorija. Lietuvos vyriausybė nesutiko. 1922 03 24 Vilnius ir Vilniaus kraštas buvo paskelbti Lenkijos dalimi..

Lietuvos vyriausybė Vilniaus klausimą nuolat kėlė tarptautinėse konferencijose, diplomatinėse derybose, atsisakė užmegzti su Lenkija ne tik diplomatinius, politinius santykius, bet ir ekonominius, kultūros ryšius.

Mykolas Vaitkus, kuris buvo kunigas, rašytojas, visuomenininkas, bet ne politikas, visgi negalėjo likti nuošalyje ir savo rūpestį Vilniaus klausimu išguldė dramine forma.

Sunku pasakyti, kodėl šis veikalas nesulaukė nei kritikų, nei teatro statytojų dėmesio, nes fabula pakankamai įdomi, intriguojanti, patriotiškumo klausimas supintas su meilės trikampiu. Beje, meilės trikampiai/ daugiakampiai buvo būtinas visų M. Vaitkaus draminių kūrinų bruožas, atrodo, kad pagrindinio herojaus/herojės patrauklumu nebus įmanoma skaitytojų/žiūrovų įtikinti, jei jo/jos nebus dvi – trys širdys įsimylėjusios. Išties, meilės šito rašytojo dramose itin daug.

⁸¹ Kavolis, Vytautas. 1992. *Vyrai ir moterys lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 52.

⁸² Vaitkus, Mykolas. 1936. *Žaibas ir mergaitė*. Kaunas: Sakalas, 48.

⁸³ Lankutis, 1979, 250.

Aptariamoje dramoje — 5 intensyvūs veiksmai apie sukilimo Vilniui atgauti organizavimą. Veikėjai, kaip ir kitose dramose, nėra labai stipriai psychologizuoti, gal tik išskyrus Toni Kareivaitę, svarbiausios čia yra kelios idėjos: Vilniaus atgavimo svarba, draugystė ir bendrystė (net su kitų tautų bendrapiliečiais) dėl bendro tikslo, meilės auka.

Siužetinė linija jungia pagrindinių veikėjų — Toni Kareivaitės ir sukilėlių vado Vainiūno — tiek asmeninę, tiek patriotinių jausmų kurstomą liniją organizuojant sukilimą. Vainiūnas — idėjinis vadas ir stipri asmenybė, sugeba į suvienyti ir Lietuvos lenkus, ir Lietuvos vokiečius, ir Lietuvos gudus Vilniaus atsikariavimo tikslu. Kareivaitę įsimylėjęs lenku save laikantis Krumlinskis iš pykčio dėl atstumtos meilės ryžtasi keršyti nieko neįtariančiam Vainiūnui ir suorganizuoja išdavystę, Kareivaitė padeda neutralizuoti tos išdavystės padarinius ir pabaigoje išgelbsti Vainiūnui gyvybę bei žūsta vietoj jo.

Toni Kareivaitė labiausiai priartėja prie herojiško moters idealo — pasižyminti ir išoriniu, ir vidiniu grožiu, nenuodijama pavydo, neakcentuojanti savo skaistumo, nesiekianti kūniško suartėjimo, dėl draugystės ir tėvynės ji stato save į pavojų (persirengusi vyriškiu lenda į priešų irštva, kad išgelbėtų Vainiūną ir kitus sukilėlius), nesavanaudiška (mato savo draugės Onutės meilę Vainiūnui ir laimina juodu), nekerštinga (pareikalauja nebausti ją pašovusio Krumlinskio, nes šis tai padaręs iš meilės). Ir Vainiūnas jos paklauso:

„BALSAI: „Tai jinai! Mūsų karžygė! Ji nukauta... [...] Kas ją nukovė? Sako, Krumlinskis. [...] Pabaust jį! Tuoj pat! Nugalabyt! Suplėšyt! Imkim! Nužudyt!.. (*Ir vyrai, grūmodami, ima artintis... Krumlinskį užstoja Vainiūnas*). VAINIŪNAS: Atgal!.. Sustokit!.. [...] Karžygė mergelė, prieš mirdama, pati jį užtarė... prašė jam nekeršyti... Aš turiu jį ginti! Broliai! Būkit kilnūs, kaip ir jinai! Esat šiandien nugalėtojai — būkit didžiaširdžiai!“⁸⁴

Pavartodamas apibūdinimą „karžygė mergelė“ Mykolas Vaitkus priartina Kareivaitės personažinę liniją prie Žanos d. Ark ir Emilijos Pliaterytės žygdarbių. Vykusiai išaugintas jos charakteris sceniškas, įtikinantis, argumentuotas.

Dramos dialogai gyvi, parašyti lengva, M. Vaitkui būdinga maniera, veikėjų kaita scenoje turėtų prikaustyti dėmesį. Dabar šio kūrinio aktualumas išblėsęs — Vilnius jau kadais mūsų, tad lieka tik apgailestauti, kad ši drama taip ir nebuvo pastatyta tame laikmetyje, kuriam buvo pašvęsta.

⁸⁴ Vaitkus, Mykolas. 1930. *Vilnius mūsų!* Vilniui vaduoti sąjungos leidinys Nr. 43, Kaunas, 43.

2.4.4. Amazoniada

2015 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir humanitarinių mokslų daktarės Kristinos Sakalavičiūtės dėka pasaulį išvydo neįtikėtina kelionė laiku įveikusi ketvirtoji (chronologiškai — pirmoji, parašyta 1923 metais) Mykolo Vaitkaus drama *Amazoniada*. „Ilgą laiką manyta, kad Lietuvoje likęs Vaitkaus archyvas žuvo: 1944 m. rašytojui skubiai pasitraukus į Vakarų, jo namas Kaune nukentėjo nuo gaisro. Mažai kam žinoma, jog dalį Vaitkaus raštų buvusiems jo kaimynams pavyko išgelbėti ir perduoti Kauno arkivyskupijos kurijos archyvu.“⁸⁵

Būtent ten ir buvo rastas vienas nepublikuotų Vaitkaus kūrinių — 1923 m. parašyta drama *Amazoniada*. Anot K. Sakalavičiūtės, Vytautas Maknys ši veikalą mini savo sudarytame lietuviškų dramų sąvade, bet jokių pastabų apie tai, jog *Amazoniada* būtų buvusi kada nors kur nors publikuota ar pastatyta — nėra. Prie jos pavadinimo tik paminėtas Juozo Tumo-Vaižganto straipsnis „Mūsų dailioji 1924 m. literatūra“, kuriame minima M. Vaitkaus parašyta, bet neišleista 5 veiksmų drama *Amazoniada*, bei „7 meno dienos“, kur 1928 m. rašoma: „M. Vaitkus rašo „Ateities visuomenės kovų“ apysakų ir dramatinuotų veikalų ciklą. Vieną tokių veikalų „Amazonijada“ jau turi parašęs.“⁸⁶

Labai gali būti, kad šis mokslininkės K. Sakalavičiūtės atrastas *Amazoniados* rankraštis dar nėra istorijos pabaiga, nes arkivyskupijos kurijos archyve saugomuose dviejuose sąsiuvinuose yra du kūrinio variantai: pirmasis — pilnas, juodraštinis, beveik be jokių taisymų; ir antrasis — taisytas, tobulintas, bet tik vienos dalies. Greičiausiai dar vienas sąsiuvinis su rankraščiu dingo karo metais, tačiau negalima atmesti idėjos, kad kada nors toji trūkstama dalis atsiras.

Skaitant *Amazoniadą* neapleidžia atpažįstamumo jausmas. Tik užvertus paskutinį puslapį dilgteli – idėja futuristinė, o moralas kaip pasakėčių ar pasakos apie auksinę žuvelę, kur puikybė ir pageidavimai auga sulig kiekvieno noro išsipildymu, o pabaigoje vėl liekama be nieko ar net dar blogiau — prarandama kažkas svarbaus ir pamatinio.

Dramos veiksmas vyksta tolimais 2132-aisiais, Lietuvoje. Pirmasis veiksmas — Vilniuje. Autorius nuo pirmų puslapių perteikia, kad iki XXI a. pradžios moterys jau yra išsikovojusios daugybę teisių: jos sudaro daugumą Lietuvos parlamente ir vyriausybėje, vienos dirba aukštos kvalifikacijos reikalaujančius darbus, kuriuos anksčiau atlikdavo tik vyrai, namuose buitines darbai padalinti tarp moterų ir vyrų po lygiai, kai kurios ištekėdamos nebeima vyro pavardžių ir pasilieka mergautines, reikalauja vedybinių sutarčių. Moterys turi tvirtas pozicijas, nuostatas, savo organizacijas — tokias kaip „Feminisčių sąjunga“, leidžia savo dienraščius, leidinius. Mykolas

85 Sakalavičiūtė, Kristina. 1923. „Nepublikuota Mykolo Vaitkaus drama *Amazoniada* (1923) ir antifeministinė distopija lietuvių literatūroje“, *Colloquia*, 30-52.

86 Sakalavičiūtė, 2013, 30-52.

Vaitkus, atrodo, bus ir pats pakeliavęs laiku, nes kūrinyje be Lietuvos valdžios yra minima ir kita, tarptautinė institucija — „Europos Valstybių Federacijos valdžia“, su kuria Lietuva turinti bendrą konstituciją šalia savojo vidaus įstatymų rinkinio. Ar tai ne Europos Sąjungos modelis? Veikiausiai rašytojas jautė nerimą už pirmąjį dešimtmetį gyvenančią nepriklausomą tėvynę ir ieškojo logiškų kelių jos ramybei užtikrinti.

Pirmasis dramos konfliktas tarp maskulistų ir feminisčių kyla pastarosioms užsinorėjus kurti savo kariuomenę. Realus, logiško pagrindimo tokiam reikalavimui nėra, tad vyrai prieštarauja, bet moterys kerta per žemiausius jausmus, per kūniškumą — priima sprendimą nebendrauti su vyrais, kol šie nepatenkins jų reikalavimų. Jos pačios tai vadina kova be kraujo praliejimo. Autorius ne tik nepiktai pašiepia moteris šiuo jų žingsniu, bet ir įgarsina ilgai vyravusią nuomonę apie tik vyrams būdingą būtinybę tenkinti lytinius poreikius.

Pasiūloma Vilnių padalintų pusiau, pastatant sieną — vienoje pusėje gyveniančios moterys, kitoje — vyrai. Mėginimas užkalbinti, paliesti ar pabučiuoti moterį būsiąs nusikalstamas ir baudžiamas.

Po įvykdytų miesto dalybų dėl moterų veiksmų ir neprisiliečiamumo nuostatų padaugėja agresyvių išpuolių, vyrai pyksta ir pykstasi tarpusavyje. Gaili buvusio gyvenimo, gaili apleistų vaikų, nori, kad viskas grįžtų į vėžes.

„Ne kovos jie bijo ir ne taikos jie trokšta. Jie trokšta moteriškų, o nusibodo jiems susiturėjimas, kadangi kekšės ir tos sustreikavo...“⁸⁷

Derybos trunka ilgai, daug painiavos ir nepasitenkinimo iš abiejų pusių, bet moterys pasiekia tikslą ir įkuria savo kariuomenę. Regis, pergalė. Tačiau pagrindinė herojė ir idėjinė feminisčių vadovė Svajonė Siekėjytė pareiškia, kad vyrai neprilygsta visokeriopai tobulesnėms moterims, tad pastarosios turi užimti jų vietą ir pradėti naują moterų kultūros epochą, o ji turinti tapti pasaulio valdove — herojės gerosios savybės užleidžia vietą nepasotinamam godumui, ir ji pasielgia kaip ir ta goduolė iš pasakos apie auksinę žuvelę, kuriai buvo maža ir geldos, ir naujos trobos, ir garbingų titulų.

Toks moterų siekis supykdo vyrus galutinai, ir kyla žiauri ginkluota kova. Paskutiniai dramos veiksmai perkelia skaitytoją/žiūrovą į Vilnių po keliolikos mėnesių. Iš pradžių moterys buvo užėmusios didžiąją dalį Lietuvos — Vilnių, Kauną, Klaipėdą, Šiaulius, Radviliškį, Mažeikius, o vyrai pozicionavo tiktai Panevėžyje ir Telšiuose. Paskui įvyksta persilaužimas, ir vyrai atsigriebia. Į moterų štabą atskrieja baisios žinios:

⁸⁷Vaitkus, Mykolas. 2015. *Amazoniada*. Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 92.

„Iš Kauno žinia: iš visų fortų vyrai pradėjo smarkiai vienkart pulti. Mūsiškės trukia miestan. [...] moterys iškėlė baltą vėliavą, matydamos nebeišsilaikysiančios. Vyrai jas suėmė, senesniašias ir negražiašias sušaudė, o kitas nudarė plikas ir švilpudami, ir šūkaudami nusivarė per miestą... [...] Klaipėda laivų ir lėktuvų bombarduojama [...] Bet Kretinga vyrų rankose... Būrys feminisčių buvo vyrų įvartytos mergaičių vienuolynan... Vyrai iš visų pusių padegė vienuolyną ir padegė jāsias...“⁸⁸

Galų gale moterys pralaimi ir paskutinę kovą Vilniuje, taigi yra visiškai sutriuškinamos. Dramos moralas iš vyrų vado Veiksmo Daugalio lūpų įgarsina puikybės kainą: „Nemokėjo būt lygios, bus vėl žemesnės!“⁸⁹ Pasaulis persivečia į kitą pusę, vyrai skelbia moterų vergovę, o pastarosios grasina kerštu ir tiki pakilsiančios vėl:

„Manot, kova baigta? Oi ne! ji dar tik prasideda!.. Sujus, įsiūbuos viso pasaulio moterų okeanas ir tars savo žodį... Mes pralaimėjom ir mirsim. Bet už mūsų mirtį atkeršys tasai okeanas!..“⁹⁰

Šis moterų palyginimas su okeanu pakiša mintį apie okeanides, tūkstančius graikų mitologijos vandens telkinių globėjų, kurios susilieja bendrame pasaulio vandenyne. Vanduo — gyvybė. Moteris — gyvybės nešėja. Šita finalinė autoriaus žinutė aiški ir pozityvi, tai kodėl *Amazoniadoje* pavaizduotos lietuvių moterys (išimtis – Laimė Gražuolytė) pavaizduotos atstumiančios, grubios ir kartais tiesiog kvailos?

Amazonė — suvyriškėjusios moters simbolis, kuriam pagrindą davė graikų mitas, pasak kurio amazonės gyvenusios Juodųjų jūrų pakrantėse, buvusios labai karingos moterys, fanatiškai nekęsdavusios vyrų ir su jais sueidavusios tik giminei palaikyti (pastarasis faktas labai tinka krikščioniškajam lytinių santykių prasmės aiškinimui). Savo valstybėj augindavusios tik mergaites, o berniukus atiduodavusios vyrams (Vilniaus padalijimas į dvi dalis *Amazoniadoje* – sumažintas idealaus antikos karingųjų moterų pasaulio modelis) Amazonių dukros nuo mažumės buvusios pratinamos kariauti.

„Pagal padavimą, joms būdavo išdeginamos dešinės krūtys, kad nekliudytų įtempti lanko. Todėl ir pats vardas "a-mazonė" reiškia "be krūties". Amazonių karalienė buvusi kartu ir vyriausiasis karo vadas. Jau Homeras mini Belefrono ir Frygų karus su amazonėmis. Josios taip pat dalyvavusios ir Trojos kare, pagelbėdamos Priamui.“⁹¹

⁸⁸ Vaitkus, 2015, 125.

⁸⁹ Vaitkus, 2015, 131.

⁹⁰ Vaitkus, 2015, 136.

⁹¹ Maceina, Antanas. 1932. „Amazonės mito prasmė“, *Naujosios vaidilutės*, 3.

Amazonių mite dominuoja dvi pagrindinės idėjos: noras viešpatauti ir jėgos kultas. Noras viešpatauti yra bendražmogiškas ir būdingas tiek vyrams, tiek moterims. Tai kas lėmė tą moterų suvyriškėjimą? Antanas Maceina teigia, kad pasaulyje viešpatauti galima dvejopu būdu: jėga ir meile.⁹² Viešpatavimui jėga pasitelkiamas fizinis pranašumas ir prievarta, viešpatavimas meile gi tokia prievarta bjaurisi ir panaudoja vidinę jėgą bei valią, kad nugalėtų. Įprastame pasaulyje vyrai daugiau viešpatauja jėga, moterys — meile (švelnumu, gudrumu, kartais — klasta), todėl jėgos vartojimas yra vyriška prerogatyva, o meilės — moteriška. Taigi amazonės laikomos suvyriškėjusiomis dėl siekio viešpatauti jėgos pagalba. Kita vertus — stipri moteris savaime nėra blogybė. Kaip ir mylintis vyras.

„Kur nėra meilės, ten viešpatauja žiaurumas ir brutalumas; kur nėra jėgos, ten įsigali ištižimas ir palaidumas. Tik idealiniame šitų dviejų galybių suderinime, tik jų pusiausvyroj galima išvengti šitų pražūtingų nenuoseklumų. [...] Todėl meilinga jėga būtų idealaus vyriškumo pagrindinis bruožas, o jėginga meilė — idealaus moteriškumo pažymys. [...] Krikščionybė iš visų religijų labiausiai pajėgia šituo atžvilgiu papildyti taip vyrą, taip moterį. Vyriui ji įkvepia moteriško švelnumo, vad., jo jėgą padaro meilingą. Moteriai tuo tarpu ji duoda vyriško stiprumo, josios meilę padarydama jėgingą.“⁹³

Mykolo Vaitkaus *Amazoniadoje* moterų suvyriškėjimas ir siekimas viešpatauti galios, jėgos pagalba baigiasi tragiškai. Autorius sugeba be išorinio įsikišimo visgi sužadinti pasibjaurėjimą ir nugalėjusių vyrų veiksmais (sušaudytos, išniekintos, sudegintos gyvos moterys), ir desperatišku moterų žiaurumu (beprasmiškas Ilgesio Daukanto nužudymas). Visuose šiuose herojų veiksmuose, šioje beprasmybėje nėra Dievo. Per šimtus metų nuo rašomojo momento nutolinęs pjesės laiką, rašytojas popieriuje išpylė ne tik intriguojantį vyrų ir moterų pasaulių susidūrimą, bet ir savo nuogąstavimus, kad ateityje kuo toliau, tuo labiau bus tolstama nuo tikėjimo ir jo tiesų. A. Maceinos teigiama tik krikščionišką tikėjimą išpažįstančių žmonių galimybė savyje apjungti meilę ir jėgą šioje pjesėje tampa lemiamu faktoriumi: moterys, kažkada išsivadavusios iš nepasitikėjimo, savo jėgomis pradeda lygintis su aukščiausia jėga ir praranda tiek saiką, tiek protą, stoja konkurencijon su vyrais ir tampa šiuolaikinėmis beatodairiškoms ir į susinaikinimą pasukusiomis amazonėmis.

Tuo metu, kai M. Vaitkus kūrė šią dramą, Lietuvoje nebuvo daug moterų, kurios primintų amazones (atmintyje dar gyvas 1831 metų sukilimo I-ojo lietuvių pulko kapitones Emilijos Pliaterytės asmenybės „amazoniškumas“ buvo patriotinio pobūdžio) Tačiau rašytojas studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje bei Insbruko universitete Austrijoje. 1905 m. Peterburgo moterys pirmą kartą surengė mitingą, ir reikalavo politinių teisių, buvo įkurtos jas vienijančios organizacijos,

92 Maceina, 1932, 3.

93 Maceina, 1932, 3.

sušauktas pirmasis Rusijos moterų suvažiavimas — šie įvykiai vyko M. Vaitkui būnant Peterburge, ir neabejotinai palietė būsimo kunigo mintis. Vakarų Europos moterys jau nuo XIX a. vidurio reikalavo teisės dirbti, studijuoti aukštosiose mokyklose, o XX a. pradžioje vis aštriau ėmė kelti politinių teisių klausimus. Moterims teko išeiti į gatves, tačiau 1908 m. joms buvo suteikta teisė dalyvauti politinių partijų veikloje. Nuo to momento dailiosios lyties atstovės vis aktyviau reiškėsi šių šalių politiniame gyvenime, nors nemaža dalis visuomenės tokias permainas sutiko priešiška. Austrijoje studijavęs Vaitkus galėjo būti įtrauktas į diskusijas šiais klausimais ir galimai prisilietė prie šios rūsios grožinės literatūros.

XX a. pirmojoje pusėje per Lietuvą irgi nusirito feminizmo banga, moterys išsikovojo nemažai politinių, pilietinių, ekonominių teisių, jų padėtis pagerėjo daugelyje gyvenimo sričių. Nerimą daliai visuomenės kėlė tai, kad moterys siekė vis daugiau, ir kai kuriose šalyse atsirado radikalaus feminizmo apraiškų. Lietuvos moterų judėjimas pamažu atsiskyrė nuo tautinio judėjimo ir daugiau dėmesio pradėjo skirti moters socialinėms, asmenybės ugdymo ir savirealizacijos reikmėms.⁹⁴ Mykolas Vaitkus, būdamas tiek aktyvus visuomenininkas, tiek ir atsidavęs bažnyčios tarnas negalėjo ignoruoti šių socialinio gyvenimo pokyčių. Ir kaip rašytojas jis rado būdą savo svarstymus — ir kiek gi toli gali nueiti feministinis judėjimas? ar moterų išsilaisvinimas nuo buitiskumo ir moteriškumo gali būti pavojingas? — išdėstyti personažų lūpomis. Siekdamas parodyti galimos moterų emancipacijos radikalumo pavojingumą jis radikalizavo feministinės utopijos siužetą iki tragedijos.

Tikrame gyvenime Vaitkus nebuvo moterų nekęs, antifeministas: jis garbės svečiu dalyvaudavo moterų poezijos vakaruose, skatino jas kurti, artimai bičiuliavosi su Salomėja Nėrimi, Sofija Čiurlioniene-Kymantaite ir kitomis. M. Vaitkus neabejotinai žavėjosi stipriomis, emancipuotomis, savarankiškoms moterimis. Vis dėlto *Amazoniada* atsiradimas liudija, kad organizuotą moterų judėjimą jis vertino atsargiai ir įžvelgė jame daugiau neigiamybės, nei teigiamų dalykų.

Kodėl *Amazoniada* nebuvo publikuota tuo metu, kai buvo parašyta? Ar gali būti, kad rašytojui tiesiog pritrūko drąsos? Netgi šiais progresyviais laikais negalima jo skaityti abejingai, todėl pasirodęs tarpukariu greičiausiai būtų sukėlęs nemažas diskusijas, juolab, kad įpinama ir homoseksualios meilės elementų (tarp Svajonės ir Laimės).

Vertinant iš teatrologinės pusės vėl galima tik apgailestauti, kad šis kūrinys neišvydo ne tik spaustuvės, bet ir scenos. Tačiau teatro raidai jis įtaką neabejotinai padarė – 1927 metais „7 meno dienos“ pasirodė bendro pobūdžio žinutė:

⁹⁴ Jurėnienė, Virginija. 2006. *Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 43.

„V. Bičiūnas pradėjo rašyti komediją ‚Amazonija‘ (‚Moterų pasaulis‘). Gale šio mėnesio žada veikalą užbaigti.“ [...] Eina paruošiamieji darbai M. Vaitkaus fantastingos dramos ‚Žvaigždės dukterė‘. Veikalas savo laiku V. Dramos konkurse gavo pirmąją premiją. Dabar gerb. autorius išvien su V. Bičiūnu ‚Žvaigždės dukterį‘ naujai inscenizavo“⁹⁵

Žinutė nevienareikšmiška — V. Bičiūnas bendradarbiavo su M. Vaitkumi. Ką reiškia „naujai inscenizavo“ *Žvaigždės dukterį*? Veikiausia V. Bičiūnas norėjo labiau priartinti minėtąją dramą prie scenos galimybių ir ketino statyti ją savo teatre. Ar jo sukurta komedija *Amazonija* taip pat buvo *Amazoniados* „nauja inscenizacija“? Reikia pripažinti, kad V. Bičiūno feministiniame kūrinyje likusi tik pagrindinė mintis — kad moterys, gavusios valdžią, iš normalaus gyvenimo vyrus visai išstumia. Tačiau toliau veiksmas jau tolsta nuo vaitkiško tragizmo ir išsirutulioja į visišką komediją apie sumoteriškėjusius vyrus ir suvyriškėjusias moteris. Ir visgi paneigti, kad V. Bičiūno kūrinio gimimui įtaką padarė M. Vaitkaus *Amazoniada* — negalima.

Kaip minėta, buvo rasti du seniau dingę Mykolo Vaitkaus rankraščiniai sąsiuviniai – su *Amazoniados* juodraščiu ir švarraščiu. Juodraštis parašytas prozos kūrinio forma. J. Tumas – Vaižgantas neabejotinai būtų pasakęs, kad tai „prašmatnus skaityti“ tekstas.

„2132 metų gegužės 3 diena.

Po smagios perkūnijos ir gaivaus lietaus atsiduso senasis Vilnius. Plačiai atsidarė langai ir durys – ir iš milžinų namų būriais išsiveržė į gatves bei sodus ištroškę vėsumos žmonės“.⁹⁶

Toliau eina dialogai, bet kūrinys veikia primena apysaką, nei dramos kūrinį.

Švarraštis jau tvarkingai suskirstytas veiksmiais ir reiškiniiais, veikėjų vardai žymi kiekvieno sakinio pradžią, o remarkos vaizdingos, informatyvios, bet kuklesnės.

„2 reiškiny. (*Ižengia salionan Buožiuvienė lyg kokia nugalėtoja, meta paniekiamą žvilgį Gaidienei; ši atsako pagiežingu bejėgiu.*) GRAŽUOLYTĖ. Prašau Tamstas, sėskitos. (*Visos sėdas...*) Tamstos labai punktualės.“⁹⁷

Šie nedideli pavyzdžiai iliustruoja, kad Mykolas Vaitkus puikiai valdė plunksną ir galėjo tinkamai konvertuoti prozos kūrinį į dramatinį veikalą.

95 „Chronika“, 7 meno dienos, 1927, Nr. 4, p. 13.

96 Vaitkus, 2015, 51.

97 Vaitkus, 2015, 140.

Dialogai Amazoniadoje dinamiški, turtingi, veiksmas rutuliojasi intensyviai, personažai ryškūs. Tačiau pritrūksta pagrįstumo siužetiniams posūkiams, veikėjų priimamiems sprendimams, ir paskutiniai veiksmai nebeatrodo tikroviški.

Šitas kūrinys gali būti statomas ir šiandieninėje mėgėjų teatro scenoje su nedidelėmis korekcijomis arba „naujai inscenizavus“, nes vyrų ir moterų įtakų, galių persiskirstymo klausimas yra aktualus visuomet.

III. M. VAITKAUS DRAMATURGIJOS SAVITUMAS IR VERTĖ

Dar antikinės Graikijos teatras buvo skirtas ne tik pramogai, pasilinksminimui, bet ir piliečių auklėjimui. Net jei didžiųjų tos epochos tragikų kūrinuose nėra tiesioginių nurodymų, visgi juose pilna užuominų, kaip turėtų elgtis žmogus, pakliuvęs į vienokią ar kitokią situaciją. Dramaturgai puikiai suprato, kad atvira, metaforomis nepridengta didaktika menkina kūrinio vertę, todėl scenos kalba skyrėsi nuo buitinės, meninės išraiškos priemonėmis ji gebėdavo išreikšti įvairiausias autorių mintis. Teatras nuo paties užgimimo niekada nelikdavo nuošaly nuo politinio ir visuomeninio gyvenimo procesų, ir šalia prisitaikėlišių liaupsinančių valdžių menininkų visada atsirasdavo žmonių, kurie teatine kalba, rizikuodami savo gerbūviu ar net gyvybe įnirtingai kritikavo negeroves.

3.1. Lietuviškos dramaturgijos istorinis kontekstas

Lietuviškajam teatrui ir dramaturgijos atsiradimui pamatą paklojo mokyklinis jėzuitų teatras, kuris Lietuvoje veikė XVI-XVIII a. Kaip ir kitose tokio pobūdžio Europos teatruose, dramos vaidintos lotyniškai.⁹⁸

„Jėzuitų teatrinė kūryba Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje apima ilgą laiko tarpą. Vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti jėzuitai savo veiklą Vilniuje pradėjo 1569 m. kovo 3 dieną. Iki 1773 metų - ordino panaikinimo - jėzuitų kūrybinė energija liejosi daugelyje veiklos sričių: jie lavino visuomenę, skleidė Vakarų kultūros ir mokslo naujoves, įtakojo architektūros ir dailės raidą, pasiaukojamai darbavosi sielovados ir globos dirvose epidemijų, badmečių ir okupacijų metu.“⁹⁹

⁹⁸ Martišiūtė, Aušra. 2006. *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 15.

⁹⁹ Truskauskaitė, Vitalija. "Skrydžio rekonstrukcija: jėzuitų baroko teatras." *Darbai ir dienos* 37, 2004, 207

E. Ulčinaitė teigia, kad Lietuvoje mokyklinis jėzuitų teatras buvo laikomas mokymosi proceso dalimi, kur studentai buvo pratinami lavinti atmintį, iškalbą, lotynų kalbą.

Jėzuitiškas tradicijas bene ilgiausiai išlaikė Kražių mokykla. Jos auklėtiniais tapo tokie šviesuoliai kaip Jurgis Pliateris, Simonas Stanevičius, Dionizas Poška. Pastarojo dėmesys, atida Lietuvos istorijai ir rūpestis, kad istoriniai veikalai būtų parašyti ir pristatyti kuo platesnei visuomenei suprantam forma yra artimas mokyklinio teatro tradicijai, kai menas buvo pasitelkiamas didaktiniams tikslams. Didžiausias ir vertingiausias D. Poškos kūrinys *Mužikas Žemaičių ir Lietuvos* (1825) artimas teatrui ta prasme, kad didžioji jo dalis yra parašyta dialogo forma, būdinga mokyklinio teatro kūriniams. Ir tas dialogas tarp bajoro ir muziko vyksta lietuviškai.

„Poška parašo *Mužiką* pakiliu retoriniu stiliumi, tarsi imituodamas ir primindamas mokykliniame teatre ugdytus praktinius retorikos įgūdžius. [...] Poškos kūrinyje pavaizduota pono ir muziko santykių istorija randa atgarsį Fromo – Gužučio dramaturgijoje (Ponas ir muzikai), įgauna XIX a. būdingo žanro — melodramos formą.“¹⁰⁰

Sąlygos Jėzuitų mokykliniam teatrui plėtotis buvo palankios:

„Jėzuitų teatras Europoje plėtojosi ne tik labai sparčiai, bet ir kūrybingai: jame buvo gerai žinomos pasaulietinio rūmų teatro scenos naujovės. Tą patvirtina ir Sarbievijaus įrangos, rekomenduojamos jėzuitų teatro scenai, piešiniai. Italijos tapybinė scena ne be jėzuitų pagalbos sparčiai paplito po Europą. 1639 metais tapybinė scena pasiekė Lietuvą: pagal inžinieriaus B. Bulzoni projektą Vilniaus žemutinės pilies kieme buvo pastatytas medinis teatras.“¹⁰¹

Religinio teatro išugdyta teatrinė kultūra vėliau randa kelią ir į pasaulietinį gyvenimą — XVIII viduryje Lietuvos didikų rūmuose vyksta vaidinimai, dramaturgija kurta daugiausia lenkų kalba, ir su lietuviškumu siejasi tiek, kiek tame procese dalyvavo lietuvių kultūrai nusipelnę Radvilos, Sapiegos, Oginskiai ir kiti.¹⁰² Teatro repertuarą kūrė daugiausia patys didikai. Viena žymiausių tokių rašytojų — Pranciška Uršulė Radvilienė (1705 – 1753), ji pati ir rašė, ir statė savo dramas Nesvyžiaus rūmų teatre.¹⁰³

Nuo 1785 iki 1864 Vilniuje veikė viešasis teatras. Vaidinama buvo lenkų ir rusų kalbomis, o lietuvių nacionalinio teatro idėja buvo iškelta 1810 metais. Repertuarą kūrė A. M. Sapiega, A. Chodkevičius, V. I. Marevičius ir daugelis kitų.

XIX a. Lietuvos kultūroje atsiranda toks reiškinytis kaip gyvieji paveikslai — teatro ir vaizduojamojo meno samplaika, kai kokią nors sceną ar tapybos paveikslą atvaizduoja įvairiomis

¹⁰⁰ Martišiūtė, 2006, 23.

¹⁰¹ Trusauskaitė, 2004, 208.

¹⁰² Lankutis, 1988, 25.

¹⁰³ Martišiūtė, 2006, 31.

pozomis sustingusę modeliai. Lietuvių dramaturgijoje pirmasis fragmentiškai gyvąjį paveikslą dramoje *Jūratė marių karalienė* panaudojo Aleksandras Fromas - Gužutis (1822-1900), kurį galima laikyti lietuvių dramaturgijos pradininku. Jo kūryboje vyravo istorinė, tautosakinė, mitologinė ir, be abejo, tautinio atgimimo tematika.

XIX a. pabaigoje teatras suvokiamas kaip visuomenės kultūrinimo, švietimo ir tautinės savimonės skatinimo priemonė. Lietuviškus spektaklius organizuodavo inteligentai, į kaimus atostogoms grįžtantys studentai ir vaidindavo kartu su sodiečiais.

Juodžemiškojo teatro idėją išgrynina ir imasi įgyvendinti Juozas Tumas – Vaižgantas: per spaudą kreipiasi į visuomenę, aiškina teatro esmę, pats kuria scenos vaizdelius, paaiškina elementarius teatro principus — kas yra scena, uždanga, koks yra dekoracijų vaidmuo, kaip reikia vaidinti. Veikalus įsibėgėjančiam lietuviškam mėgėjų teatrui rašo Petras Vileišis, Žemaitė, Keturakis, Vaižgantas ir kiti.

„Spaudoje užfiksuota statistika byloja, jog nuo 1895 iki 1904 metų suvaidinti 83 lietuviški spektakliai, 50 buvo vieši, t. y., vaidinti tuose pasaulio miestuose, kur steigėsi lietuviški kultūros sambūriai, ir 34 Lietuvoje, visi, išskyrus Palangos spektaklį, slapti.“¹⁰⁴

Devynioliktojo ir dvidešimtojo amžių sankirtoje rašančiųjų dėmesys dramaturgijai labai suaktyvėja, ir nors patys autoriai vėliau buvo gana kritiški savo aktualiems per spaudos draudimą dramaturginiams bandymams, ir Vaižganto *Vaizdeliai*, ir G. Petkevičaitės – Bitės kartu su Žemaite kurti dramos kūrinėliai neabejotinai paliko įspaudą lietuviško teatro pamate.

Vėliau tautinio tapatumo klausimas įkomponuojamas į sąmoningą suvokimą skatinantį misterijos žanrą. Misterijas kūrė Maironis, J. A. Herbačiauskas, L. Gira, V. Mykolaitis – Putinas ir, žinoma, Vydūnas, kurio „trilogijoje Probočių šešėliai [...] tautinės tapatybės suvokimo procesas pirmą kartą lietuvių dramaturgijoje tampa pagrindiniu vaizdavimo objektu.“¹⁰⁵

Anot A. Petrikenės, XX a. atkūrus profesionalų lietuvių teatrą, jis dar ilgai buvo siejamas su XX a. pradžios mėgėjiškų lietuviškų vakarų tradicijomis ir ideologinėmis nuostatomis.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Martišiūtė, 2006, 63

¹⁰⁵ Martišiūtė, 2006, 142.

¹⁰⁶ Petrikenė Asta. 2008. "Tautinio teatro ir naujų idėjų sankirtos 1920-1940 metais", *Liaudies kultūra*, 28

3.2. Lietuvos teatrinio gyvenimo bruožai 1924 – 1939

1920 metais Lietuvių meno kūrėjų draugijos sudaryta Teatro taryba Kaune įkūrė pirmąjį profesionalų lietuvių teatrą — Dramos vaidyklą (vėliau — Valstybės teatras). 1920 12 19 ten buvo parodytas pirmasis spektaklis — H. Sudermann Joninės, kurį režisavo J. Vaičkus. Pirmųjų teatro režisierių spektakliuose svarbiausias elementas buvo dramaturgija ir aktoriaus vaidyba, režisierius įprastai atlikdavo pagalbines funkcijas ir rūpinosi spektaklio apipavidalinimu, dekoracijomis, mizanscenomis.¹⁰⁷

K. Glinskio režisūra buvo saikinga, konservatyvi, vengta naujovių ir eksperimentų. Formavo grupę, kad joje būtų tinkamų aktorių tradiciniams amplua — herojinis meilužis, lyrinis meilužis, komikas, neigiamas personažas ir t.t. Buvo ir suflerio etatas. Statė lietuviškų M. Mykolaičio – Putino, S. Kymantaitės – Čiurlionienės veikalų, taip pat tokių, kurių herojai — lietuviai (A. Asnyko *Kęstutį*, J. Slovackio *Mindauga*), buvo ir laiko patikrintų autorių — Bernard Shaw, Henrik Ibsen, Oscar Wild kūrinių pastatymų.

„Glinskis sukonsolidavo trupę, pakėlė jos techninę meistrystę, ugdė skonį, o užvis labiausiai darė įtaką savo paties meistriškumu. [...] Tai buvo žymiausias pirmojo dešimtmečio aktorius.“¹⁰⁸

B. Dauguvietis įsiveržė į teatrinį gyvenimą su visa savo gaivališka jėga, bet jo režisūra buvo skubota, paviršutiniška, nes siekta gausesnio teatro repertuaro, pritraukti į teatrą žiūrovus. Per pirmuosius savo darbo metus 1924 metais jis pastatė dešimt spektaklių, bet nuo tokios skubos nukentėjo kokybė, nors kai kurie spektakliai išsiskyrė kūrybiškumu, režisūriniu talentu, sceniniais eksperimentais. B. Dauguvietis pastatė Maironio *Kęstučio mirtį*, Sudermann *Drugelius*, Šekspyro *Otelą*, V. Krėvės *Skirgailą*, Keturakio *Ameriką pirtyje* ir kitus.

Tuo tarpu Tautos teatro Kaune (veikė 1919 ir 1923–25 metais) spektakliuose jo vadovas A. Sutkus bandė plėtoti romantinio simbolinio teatro kryptį, o satyros teatro *Vilkolakis* (1920–25) kasdienės tematikos vaidinimuose improvizavo, šaržavo, naudojo parodiją, pasirodymus nuspalvindavo socialinėmis ir politinėmis spalvomis.

Režisierius A. Oleka-Žilinskas, į Lietuvą atvykęs 1929 metais iš Maskvos, imasi statyti V. Krėvės *Šarūną* ir tuo pat metu vadovauja jaunųjų aktorių studijai, iš kurios vėliau išaugo naujoji teatrinė karta, vėliau tapusi Vilniaus teatro branduoliu — joje studijavo Algirdas Jakševičius, Kazimiera Kymantaitė, Romualdas Juknevičius. Prasideda kitokio teatro era, kur bendram rezultatui

¹⁰⁷ „Lietuvos teatras“, VLE, 2018-05-24, straipsnis pasiekiamas <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-teatras-1/>

¹⁰⁸ Blekaitis, Jurgis. 1999. Algirdas Jakševičius — teatro poetas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 23.

pasitelkiami dramaturgija, aktorinė meistrystė ir režisūrinis išmanymas. Vienas iš jo patarėjų ir palaikytojų buvo Balys Sruoga. Spektaklis *Šarūnas*, kurį kuriant buvo pasitelkti dramaturgas P. Vaičiūnas, dailininkas A. Galdikas, kompozitorius J. Gruodis, susilaukė neregėtos sėkmės, buvo išskirtinis savo konstrukcija — Balys Sruoga jį palygino su daina, nes jo atskiri paveikslai buvo suvienyti bendra idėja, kaip dainos strofos — melodija.¹⁰⁹

Iš Maskvos atvyko ir kitas režisierius — M. Čechovas, kuris plėtojo konceptualios režisūros principus, vedė meistriškumo pamokas aktoriams, dirbdamas su scenografais, kompozitoriais tobulino režisūrinio darbo metodiką. Žymiausias jo darbas — Šekspyro *Hamletas*, pagrindinį vaidmenį atliko A. Oleka - Žilinskas. J. Blekaitis prisimena:

„Iš visų gausaus klasikinio mūsų teatro repertuaro ir mano atminty „Hamletas“ liko nepalyginamoje aukštumoje, kaip tradiciškai tauraus tono ir grožio spektaklis. Labiausiai įsirėžė atimintin pats Hamletas – jo riteriškas kilnumas, žodžių poetiškas skambumas, paprastumas, nėra dirbtinio patoso, susimąstyme jaučiama suvaldyta emocija.“¹¹⁰

1933 - 34 m. A. Oleka-Žilinskas su žmona aktore V. Solovjova vadovavo Jaunųjų teatrui, o 1931 įsteigtame Valstybės teatro Šiaulių skyriuje režisavo B. Dauguvietis, K. Juršys, J. Stanulis, I. Tvirbutas.

1936 į Lietuvą grįžęs R. Juknevičius, kuris kelis metus stažavosi Maskvoje, plėtojo subtilaus poetinio psichologinio realizmo kryptį, A. Jakševičius po stažuočių Maskvoje ir Niujorke naudojo teatrinių žaidimų ir stilingos improvizacijos principą. 1935 uždarytas Valstybės teatro Šiaulių skyrius perkeliamas į Klaipėdą, Spektaklius čia kūrė B. Dauguvietis (H. Sudermann *Tėviškė*), A. Sutkus, V. Sipaitis, I. Tvirbutas ir kiti..

Vilniuje ir Vilniaus krašte, tuo metu okupuotame Lenkijos, 1930–39 metais spektaklius rodė 1930 metais įkurta ir choro vadovo A. Kritulio vadovaujama Vilniaus lietuvių scenos mėgėjų kuopa, vėliau tapusi Vilniaus lietuvių teatru (vėliau – Vilniaus Skrajojamasis teatras Vaidila).

Lietuvos teatras nuo 1924 iki 1939-ųjų metų smarkiai pasistūmėjo link profesionalumo, atsirado „režisūrinio teatro“ sąvoka, spektakliai paugo tiek kiekybine, tiek kokybine prasme, o Valstybinio teatro plėtra į regionus (Šiauliai ir Klaipėda) įrodo scenos meno poreikį ir poveikį tuometiniam kultūriniam ir politiniam kontekstui.

¹⁰⁹ Blekaitis, 1999, 49.

¹¹⁰ Blekaitis, 1999, 65.

3.2.1 Saloninė drama

Labiau ne kaip alternatyva, o kaip papildymas sparčiai sparnus skleidžiančiam profesionaliajam teatrui buvo Lietuvos inteligentų namuose vykstantys susibūrimai — saloninės kultūros apraiškos.

„Salonų kultūra glaudžiai siejasi su miesto kultūros fenomenu. Tokia socialinių ryšių vienovė vyravo Europoje, ir net nebūtinai tik didžiuosiuose miestuose. [...] Vieno žymiausių XVIII amžiaus Prancūzijos salono šeimininkė Žana Žiuly Eleonora dio Lespynas (Jeanne Julie Eleonore De Lespinasse), amžininkų teigimu, retai palikdavusi sostinę. Jei padarydavo tokią išimtį ir išvykdavo, tuomet visa miesto aukštuomenė būdavo informuojama iš anksto, nes žymusis salonas vykdavo kasdien, nuo penktos iki devintos valandos vakaro. Taigi, salonas, kaip reiškinys, pirmiausia buvo mieste susitelkusių, mąstančių asmenybių bruožas. [...] Todėl esmine salono savybe tyrime laikomas kūrybiškas, intelektualus, asmeniškasis bendravimas, o salonų kultūra – savita visuomenės komunikavimo forma ir ideologinį brandumą liudijantis procesas. Antras salonų kultūros sampratos dėmuo – materialioji salonų kultūros išraiška, vietos, kur būdavo renkamos į salonus, dalyvių kontingentas, susitikimų metu propaguotas kūrybinis turinys (kūrybos skaitymas, pokalbiai – diskusijos).“¹¹¹

„Salono“ sąvoka, kuri šiuo metu kartais vartojama kaip alternatyva „svetainei“, tarpukariu buvo minima kalbant apie inteligentų, kultūrininkų, visuomenininkų rinkimosi ir diskusijų vietas. Šie susitikimai vykdavo namuose, kur šeimininkai iš anksto sutartu laiku priimdavo rašytojus, menininkus, mokslininkus, dvasininkus bei kitus kultūrai neabejingus bendrapiliečius. Tarpukario Lietuvoje salonų kultūra turėjo didelę reikšmę ir politiniam gyvenimui — inteligentai jaukiuose susibūrimuose nebijojo laisvai, net maištingai reikštis, kelti novatoriškas idėjas bei paskui jas įgyvendinti.

Salonuose vyko ne tik pokalbiai — buvo koncertuojama, dainuojama, garsiai skaitomi kūriniai, taip pat ir pjesės:

„Ką dar Čiurlionienė mūsų pobūviuose skaitydavo? [...] Štai „Pasiutusi veidmainystė“. Kaip Čiurlionienei įprasta, esama čia vaidmenų ryškiais bruožais, būdingų gyvenimo gabalų, kandžios satyros. [...] Štai vėl pasinešusi į simbolizmą, lyg viduramžine misterija, „Riteris budėtojas“. Tą pjesę posėdy drįsau kiek pakritikuoti, ir įvyko pirmasis ir iš viso vienintelis mudviejų susirėmimas.“¹¹²

Kažkokių ryškesnių saloninių vaidinimų nėra minėta, bet neabejotinai būta, nes terminas „saloninė (melo)drama“ yra sutinkamas:

¹¹¹ Endriukaitytė, Kristina, 2010. *Salonų kultūros raiška tarpukario Kauno kultūrinėje terpėje*, baigiamasis magistro darbas, VDU.

¹¹² Vaitkus, 1969, 131.

„K. Glinskio režisūra buvo saikinga, konservatyvi, vengta naujovių ir eksperimentų. Daugiausia jis pastatė estetiškų saloninių melodramų ir komedijų, kuriose svarbiausia aktorius.“¹¹³

3.2.2. V. Vaitkus — saloninės kultūros žmogus

Kaip jau buvo minėta ankstesnėse darbo dalyse, M. Vaitkus buvo literatūrinių šeštadienių pas Sofiją Kymantaitę - Čiurlionienę organizavimo iniciatorius bei aktyviausias dalyvis.

Jo dėka šio salono veikla buvo taip gerai įsibėgėjusi, kad S. Kymantaitė-Čiurlionienė svečius savo namuose priiminėjo daugiau nei dešimt metų, net ir keisdama gyvenamąją vietą, veiklos organizavimas buvo nuoseklus, apgalvotas, su nerašytais bendravimo ir narystės taisyklėmis — norint patekti į saloninius susibūrimus buvo būtina gauti nuolatinio svečio rekomendaciją. Tikrieji nariai ir patys galėdavo pakviesti naujų narių — buvo laukiami panašaus įsitikinimų, pažiūrų, mąstymo išsilavinę ir visuomenėje gerbiami žmonės. M. Vaitkus neretai naudodavosi ta privilegija, ir jo protekcija galėjo džiaugtis ne vienas jaunas, perspektyvus tuometinės laikinosios sostinės inteligentas. Rašytojas Juozas Keliuotis prisimena:

„Pirmą kartą į jo sueigą mane atvedė poetas kun. M. Vaitkus. Jis iš anksto man išdėstė kaip jame elgtis“¹¹⁴

Platus M. Vaitkaus akiratis, išskirtinis charakteris ir žingeidumas neleido jam apsiriboti tik vieno salono lankymu — tarpukario Kauno kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas virte virė, pažintys buvo užmezgamos skirtinguose salonuose, įvairioje aplinkoje. Savo įgimtu kuklumu, taktiškumu, gebėjimu įmantriai ir įtaigiai reikšti mintis, sunkiausiuose gyvenimo momentuose išvelgti pozityvą, atpažinti žmonėse gėrio apraiškas ir talentą, rašytojas ir kunigas būrė aplink save žmones, jam buvo atviros daugelis Kauno ir periferijos namų durų, jis lankė įvairius salonus — tokius kaip dailininko Antano ir jo žmonos Marijos Žmuidzinavičių, Vinco Mykolaičio – Putino, Maironio, o pas save jis taip pat „arbatėlei“ kviesdavo dailininkus, rašytojus, kolegas dvasininkus, teatralus. Jis tikėjo, kad salono misija yra kur kas svarbesnė nei paskirų asmeninių poreikių tenkinimas:

„Kai perbėgu mintim tų mūsų šeštadienių istoriją, kaskart vis labiau įsitikinu, kad tas „salonas“ yra išvaręs ryškia vagą mūsų kultūriniame gyvenime. Čiurlionienė vieną kartą mums pranešė, kad net švietimo ministerija aukštai

¹¹³ Aleksaitė, Irena. 2018. „Lietuvos teatras 1920-1940“, VLE. Prieiga per internetą <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-teatras-1920-1940/>

¹¹⁴ Gyvenimo vingiuose. Juozas Keliuotis apie Faustą Kiršą. Prieiga per internetą: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2007/10/17/mem_01.html.

vertinanti mūsų darbą, taip jog kiekvieną knygą, kuri praeina pro mūsų malūną, ji pripažįstanti esant tinkamą mokykloms, kaip ir knygas, kur praeina per knygų leidimo komisiją.¹¹⁵

Aukšti M. Vaitkaus moraliniai standartai ir poreikis atnešti naudą visuomenei leido jam tarpukario Kauno saloninę kultūrą kilstelėti į kitą lygį ir „įdarbinti“, o pats jis puikiai suderino savo ir kūrybinius, ir diplomatinis talentus geriausiam rezultatui pasiekti.

3.3.Vaitkaus dramų (ne)aktualumas vakar ir šiandien

M. Vaitkaus dramos sukurtos per trylika metų — 1923-1936 metais, tuo metu, kai jo kūrybinis ir gyvybinis potencialas buvo aukščiausiam taške. Keturiasdešimties parašė *Amazoniadą*, penkiasdešimt dviejų publikavo paskutinįją dramą *Žaibą ir mergaitę*.

Tuo metu Valstybės teatre J. Olekos — Žilinsko buvo pastatytas *Šarūnas*, sukurtas V. Krėvės, palaimintas B. Sruogos, adaptuotas P. Vaičiūno. Žiūrovus pribloškė Šekspyro *Otelas*, kuri B. Dauguviečio režisūra ir K. Glinskio vaidyba švystelėjo kur kas aukščiau vidutinybės ribos. Režisierius M. Čechovas — novatoriškas, su aiškia režisūrinio teatro vizija, savo repertuarui rinkosi klasiką ir ją Kauno žiūrovams patiekė su gurmaniška ambicija: Šekspyro *Hamletas*, *Dvyliktoji naktis*, M. Gogolio *Revizorius* minimi kaip atskira teatrinė epocha.

Tuometinis teatras (vadinosi Dramos vaidykla) ieškojo ir naujų talentų, naujų dramų, ir 1922 metais buvo paskelbtas pirmasis Švietimo ministerijos remtas dramaturgų konkursas. Anoniminiame konkurse galėjo dalyvauti tik nauji, originalūs kūriniai, ne mažesni kaip trijų ir ne didesni kaip penkių veiksmų.

„Dramaturgas galėjo numatyti chorą, muziką ir net baletą, tačiau pageidauta, kad „visa tai ne per daug ap sunkintų veikalo pastatymą“. [...] Paskirti du piniginiai prizai: pirmoji vieta – 12 tūkst. auksinų, antroji – 6 tūkst. Apdovanotųjų kūrinių autoriai turėjo išsaugoti autorines teises, tačiau suteikti publikacijos pirmenybę Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijai, o Valstybiniam dramų teatrui perleisti pastatymo monopolį [...]. Konkursui atsiųsti septyni veikalai, pirmoji vieta pripažinta keturveiksmei dramai „Žvaigždės duktė“. Atplėšus voką paaiškėjo, kad jos autorius – dvasininkas Mykolas Vaitkus.“¹¹⁶

Kaip žinia, M. Vaitkaus drama Valstybės teatre taip ir nebuvo pastatyta. Priežastis taip ir nėra aiški iki galo. Techniškai ir scenografinė, apšvietimo prasme tai nebuvo pats paprasčiausias

¹¹⁵ Vaitkus, 1969, 132.

¹¹⁶ Petrikienė, Asta. 2015. *Valstybės vaidmuo Lietuvos teatro veikloje 1918-1940 m.*, daktaro disertacija, VDU, 105.

veikalas pastatymui, bet dramaturgas pateikė konkursui visus reikalavimus atitinkantį kūrinį, todėl jo nustūmimas į šalį turėjo būti ir skaudus, ir demotyvuojantis.

Tai ne vienintelis Valstybės teatro organizuotas konkursas, kurio dalyviai liko nusivylę. Dar skaudesnis likimas 1932 m. Vytauto Didžiojo garbei organizuoto dramaturgų konkurso metu ištiko Balio Sruogos dramą *Milžino paunksmė*. Iš 11 pateiktų kūrinių komisija neva neradusi nė vieno, kuris atitiktų jos lūkesčius, išvis nepaskelbė laimėtojų. O minėtas kūrinys nepateko net tarp tų, kuriuos ketinta išspausdinti.

Vėliau J. Tumas - Vaižgantas viešai paatviravo, kad nors ir buvusi aukštesnės literatūrinės vertės, B Sruogos drama buvo diskvalifikuota dėl ideologinių priežasčių — neva pernelyg aukštinti lenkai ir nepakankamai lietuviai.

M. Vaitkaus propaguojama amžino gėrio ir grožio idėja, įtikusi komisijai (kurios nare buvo ir rašytojo bičiulė S. Kymantaitė - Čiurlionienė), visgi nerado kelio nė į vieno režisieriaus širdį. Kaip ir *Vilnius mūsų!* bei *Žaibas ir mergaitė*, kurios buvo pakankamai aktualios savo tematika (Vilniaus klausimas) pirmojoje ar dinamišku, patraukliu veiksmu antrojoje.

Sunku įsivaizduoti šiais laikais Lietuvos teatruose statomą Vilniaus išvadavimui skirtą pjesę. Tačiau mokyklinis teatras galėtų adaptuoti *Vilnius mūsų!* integruotai ugdymo sistemai, kur būtų apjungtos kelios disciplinos – lietuvių literatūra, istorija, ir šviežiu žvilgsniu būtų galima pažvelgti į šiapus nuo Vilniaus kadaise likusių patriotų lūkesčius.

Žvaigždės duktė, aukštinanti skaistybę ir smerkianti į nuodėmes riedantį pasaulį, aktuali visuomet, kaip ir krikščioniškos vertybės. Režisūriniams sumanymams įgyvendinti šiais laikais beveik nėra ribų, tai ir poetinis, ir šokio, ir tradicinis teatras, sumanę padirbėti su M. Vaitkaus medžiaga, galėtų sulaukti netikėtų ir džiuginančių rezultatų.

Žaibas ir mergaitė nagrinėja panašias temas, kaip ir prieš tai minėtoji drama, tačiau čia dar įpinami ir detektyvo elementai, gvildenama lojalumo ir draugystės svarba — tiek šiuolaikiniam mėgėjiškam, tiek studentiškam teatrui šita medžiaga yra tinkama.

Reikia tikėtis, kad kažkuris iš profesionalių teatrų kada nors imsis statyti *Amazoniadą*. Nes visuotinės moterų emancipacijos pusiausvyros išlaikymas, lyčių vaidmenų pasiskirstymo tiek visuomenėje, tiek buitiniame gyvenime klausimų aštrumas yra aktualus kaip niekad.

J. Tumas – Vaižgantas pažymėjo M. Vaitkaus dramų tinkamumą ir grožį skaityti, tai yra būtent tai, ko reikia radijo teatrui, atgaivinti jo žanrą šiuolaikiniame gyvenime, kai audio knygos įgauna vis didesnę vertę, būtų ir logiška, ir naudinga.

Ir be abejo, reikia ieškoti galimybių šias dramas perleisti, kad susitrynus paskutiniam seno leidinio puslapiui, jos nebūtų prarastos amžinai.

IŠVADOS

1. Šiuo darbu siekta atnaujinti požiūrį į M. Vaitkaus dramaturgiją, konkrečiau apibrėžti šio autoriaus indelį dramaturgijos ir teatro raidą, patikslinti jo reikšmę ir vietą lietuvių teatrinės kultūros istorijoje. Vaitkaus sąsajos su Klaipėdos apylinkėmis (gimęs ir augęs Gargžduose, gimnazijos metai – Palangoje) suponuoja šios temos aktualumą ir regioninės kultūros tyrimų požiūriu.
2. Tyrimas atskleidė, jog M. Vaitkaus dramaturgija buvo ir iš dalies tebėra užmaršties zonoje, išskyrus 2015 metais išėjusią M. Vaitkaus *Amazionadą* su K. Sakalavičiūtės įvadu bei tekstologinėmis pastabomis. Išsamesnių, M. Vaitkaus dramaturgiją apibendrinančių tyrinėjimų iki šiol neturime. Tokia padėtis keistina, nes teatro kultūrai M. Vaitkus nusipelnė ne tik dramomis, bet ir organizuodamas literatūrinius šeštadienius S. Kymantaitės - Čiurlionienės salone ir aprašydamas kultūrinio gyvenimo paraštes savo memuarų knygoje bei dalindamasis kituose teatro istorijos straipsniuose neminimais faktais apie žymius tarpukario teatralus, tokius kaip B. Dauguvietis, K. Glinskis, J. Oleka - Žilinskis, B. Sruoga, V. Mykolaitis – Putinas, J. T. Vaižgantas, P. Kubertavičius ir daugelį kitų.
3. Analizuojant bendruosius M. Vaitkaus kūrybos ypatumus išryškėja lyriškumas, kalbos valyvumas, puošnumas, išbaigtumas, aukštų moralinių idealų siekis ir persidengiantis ryšys tarp skirtingų literatūros žanrų.
4. Išnagrinėjus keturias jo dramas galima teigti, kad jos yra skirtingos meninės, išliekamosios, istorinės vertės, tačiau galima išvelgti jas vienijantį vertybinį ir stilistinį pamatą. Vaitkaus dramaturgijos recepcijoje išsiskiria drama *Žvaigždės duktė*, kuri buvo įvertinta Valstybinio dramos teatro dramaturgijos konkurse, apie ją teigiamai atsiliepė ir Lietuvos literatūros sunkiasvoris J. Tumas – Vaižgantas.
5. Peržvelgus tarpukario dramaturgijos ir teatro pastatymų tendencijas galima daryti išvadas, kad tuo metu teatro pastatymų skaičius kilo gana sparčia kreive, o M. Vaitkaus dramos pasimetė bendrame sraute, joms neatsirado tinkamo režisieriaus ir todėl šie draminiai kūriniai liko užribyje.
6. Atlikus analizę išryškėja M. Vaitkaus asmenybės įtaka Lietuvos teatriniam gyvenimui, jis pastebimai skatino saloninės kultūros plėtotę, tuo praturtindamas ne tik Lietuvos kultūrinio, bet ir socialinio teatro brendimą, tad iki šiol kuklus dėmesys Vaitkaus dramaturgijai turėtų būti papildytas spalvingu jo asmens indėliu į teatrinės kultūros lobyną, kurį tikrai sustiprina pjesės *Amazoniada* – pirmosios antifeministinės distopijos - lietuvių literatūroje paskelbimas. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad M. Vaitkaus teatrinė byla dar neužversta.

LITERATŪRA

1. Abalkinas Nikolajus. 1987. *Pasakojimai apie teatrą*. Vilnius: Vyturys.
2. Aleksaitė, Irena. 2018. „Lietuvos teatras 1920-1940“, VLE. Prieiga per internetą <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-teatras-1920-1940/>
3. Alaušius, Juozas, 1967. „Iš memuarinių knygų (M. Vaitkus)“, *Aidai* 6, birželis, 278-230.
4. Ambrazevičius, Juozas; Grinius Jonas, Vaičiulaitis Antanas, 1991. *Visuotinė literatūra*. Vilnius: Vaga.
5. Aristotelis. 1990. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
6. Blekaitis, Jurgis. 1999. *Algirdas Jakševičius — teatro poetas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
7. „Chronika“, *7 meno dienos*, 1927, Nr. 4, p. 13.
8. Česnulevičiūtė, Petronėlė. 1996. *Dramos pasaulis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
9. Endriukaitytė, Kristina, 2010. *Salonų kultūros raiška tarpukario Kauno kultūrinėje terpėje*, baigiamasis magistro darbas, VDU.
10. Eretas, Juozas. 1972. „Dvi generacijos mūsų ir krikščioniškosios kultūros tarnyboje“, *Lietuvių katalikų Mokslų akademijos suvažiavimo darbai VII*, Roma, 302.
11. Girdzijauskaitė, Audronė. 2008. *Atminties salos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
12. *Gyvenimo vingiuose. Juozas Keliuotis apie Faustą Kiršą*. Prieiga per internetą: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2007/10/17/mem_01.html.
13. Hartnol, Phyllis. 1998. *Teatras: trumpa istorija*, Vilnius: R. Paknio leidykla.
14. Jankauskienė, Žydrūnė. 2018. „Palangos progimnazijoje mokėsi net keturi būsimi Vasario 16-osios akto signatarai, o vienas jų tapo ir Prezidentu“, *Vakarinė Palanga*, 2018 vasario 16.
15. Jurėnienė, Virginija. 2006. *Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 43.
16. Kavolis, Vytautas. 1992. *Vyrai ir moterys lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas.
17. Kazakevičius, Vytautas. 1969. „Memuarinė literatūra“, *Pergalė* 10, 187188.
18. Kubilius, Vytautas, Rakauskas. V., Vanagas., V. 2010. *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Vilpsva.
19. Kubilius, Vytautas. 1964. *Naujų kelių ieškant*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

20. Kuizinienė, Dalia. 2006. "Literatūrinis gyvenimas Kaune." *Kaunas: istorija, praeitis, dabartis*. 74-78.
21. Lankutis Jonas. 1988. *Lietuvių dramaturgijos tyrinėjimai*. Vilnius: Vaga.
22. Lankutis, Jonas. 1974. *Lietuvių dramaturgijos raida*. Vilnius: Vaga.
23. *Lietuvių egzodo literatūra. 1945-1990*. 1992. Čikaga: Lituanistikos institutas.
24. *Lietuvių enciklopedija*. 1965. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
25. *Lietuvių literatūros istorija*. 1979. Vilnius: Vaga.
26. Lietuvos teatras“, VLE, 2018-05-24, straipsnis pasiekiamas <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-teatras-1/>
27. Lindė – Dobilas, Julijonas. 1996. *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*. Vilnius: Vaga.
28. *Literatūros teorijos apybraiža*. 1982. Vilnius: Vaga.
29. Maceina, Antanas. 1932. „Amazonės mito prasmė“, *Naujosios vaidilutės*, 3.
30. Macijauskienė, Marija. 2006. „...kad neužgniaužtų gyvojo šaltinio“, *XXI amžius* 22, kovo 22.
31. Martišiūtė, Aušra. 2006. *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
32. Miškinis, Antanas. 1944. „Mykolas Vaitkus – grožio poetas“, *Kūryba* 1, 18-20.
33. Mykolaitis – Putinas, Vincas. 1958. „Motiejus Gustaitis ir jo kūryba“, *Aidai* 4, balandis.
34. Mykolaitis – Putinas, Vincas. 1958. *Literatūros vertybių beiėškant*. Vilnius: Vaga.
35. Naujokaitis, Pranas. 1975. *Lietuvių literatūros istorija* II tomas, Čikaga: Vijeikio spaustuvė.
36. Nyka – Niliūnas, Alfonsas. 1996. *Temos ir variacijos*. Vilnius: Baltos lankos.
37. Padegimas, Gytis. 2016 *Michailo Čechovo vaidybos metodo dėstymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
38. Palijanskaitė, Rima. "Kontroverėškiosios Vydūno misterijos vertinimų pėdsakais." *Kultūros barai* 2 (2013): 67-7
39. Paplauskienė, Virginija. 1996. „Mykolo Vaitkaus asmenybė ir jo kūryba“, *Žemaičių raėytojų sambūris*, Vilnius, 46-49.
40. Petraitienė, Irena. 2013. „Kanauninkas poetas Mykolas Vaitkus: „Didžiojo grožio gaiviam spinduly...“, *Bernardinai.lt*, birželio 19.
41. Petrėnas, Jonas. 1956. „Ryėties, takto ir širdies žmonės“, *Ateitis* 10, 239.
42. Petrikienė Asta. 2008. "Tautinio teatro ir naujų idėjų sankirtos 1920-1940 metais" , *Liaudies kultūra*, 28.
43. Petrikienė, Asta. 2015. *Valstybės vaidmuo Lietuvos teatro veikloje 1918-1940 m.*, daktaro disertacija, VDU, 105.

44. Pukienė, Vida. 2006. "Katalikų socialinis veikimas Kaune XX a. pradžioje: katalikiškoms draugijoms-100 metų." *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 29, 31-42.
45. Raginis, Augutis. 1953. „Kūrybos pasauly literatūra“, *Aidai* 5, 232-235.
46. Ruseckienė, Liuda. 2001. *Literatūros pedagogikos studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
47. Sakalavičiūtė, Kristina. 2013. "Nepublikuota Mykolo Vaitkaus drama" Amazoniada"(1923) ir antifeministinė distopija lietuvių literatūroje", *Colloquia*. 30-52.
48. Santvaras, Stasys. 1964. Milžinų paunksmėje brendęs rašytojas: poeto M. Vaitkaus 80 m. sukaktis“, *Aidai* 4, 164-169.
49. Santvaras, Stasys. 1982. „ Poetų palikti pėdsakai: Eulogija Vaitkui ir Aisčiui“, *Lietuvių katalikų mokslo akademija „Suvažiavimo darbai IX, Roma: Piazza della Pilotta, 345-353.*
50. Santvaras, Stasys. 1969. „ Reta šventė taikos slėny: poeto kan. M. Vaitkaus 85 m. sukaktis“, *Tėvynės sargas* 1, 122-136.
51. Slavėnienė, Magdalena. 1973. „Mykolo Vaitkaus dvasios šviesoje“, *Moteris* 6, 26.
52. Skrupskelytė, Viktorija. 1989. *Egzodo literatūros atšvaitai*. Vilnius: Vaga.
53. Šemerys, Salys. 1997. *Žmonės mano gyvenime: prisiminimai*, par.ir sud. Juozas Marcinkus, Klaipėda: Eldija.
54. Tumas – Vaižgantas, Juozas. 1925. „Mūsų dailioji 1924 m. literatūra“, *Baras* 1, 58-59.
55. Trinkūnaitė, Šarūnė. 2005. "Lietuvių istorinės dramos pradžia: lenkiškos ištakos ir lietuviškos korekcijos." *Menotyra* 4, 41-45.
56. Trinkūnas, Jonas. 2013. „Vydūno „Amžinosios ugnies“ šimtmetis“, www.alkas.lt, kovo 15.
57. Truskauskaitė, Vitalija. 2001. "Religinis teatras." *Liaudies kultūra* 1, 22-28.
58. Truskauskaitė, Vitalija. 2004. "Skrydžio rekonstrukcija: jėzuitų baroko teatras." *Darbai ir dienos* 37, 205-213.
59. Ulčinė, Eugenija. 2004. "Mokyklinis jėzuitų teatras–politinio Lietuvos didžiosios kunigaikštystės teatro dalis." *Literatūra* 46, 75-85.
60. Vaitkus, Mykolas. 2015. *Amazoniada*. Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas
61. Vaitkus, Mykolas. 1968. *Nepriklausomybės saulėj 1918-1940*, VI tomas. London: Nida Press
62. Vaitkus, Mykolas. 1969. *Nepriklausomybės saulėj 1918-1940*, VII tomas. London: Nida Press.
63. Vaitkus, Mykolas. 1945. *Nuošaliu taku*. Chikago: Terra.
64. Vaitkus, Mykolas. 1938. „Mano gyvenimas“, *Žemaičiai*, Kaunas.
65. Vaitkus, Mykolas. 1957. *Mistiniame sode*. London: NIDA PRESS.
66. Vaitkus, Mykolas. 1965. *Per giedrą ir audrą. 1909–1918*. London: Nida
67. Vaitkus, Mykolas. 1962. *Su Minija į Baltiją*. London: NIDA PRESS
68. Vaitkus, Mykolas. 1954. *Tvanas*. London: NIDA PRESS.

69. Vaitkus, Mykolas. 1936. *Žaibas ir mergaitė*. Kaunas: Sakalas
70. Vaitkus, Mykolas. *Žvaigždės duktė: 4 veiksmų drama*. J. Reylenderio ir sūnaus spaustuvė Tilžėje, 1924.
71. Vaitkus, Mykolas. 1952. *Vienatvėje*, Putman: Immaculata.
72. Vaitkus, Mykolas. 1930. *Vilnius mūsų!*, Vilniui vaduoti sąjungos leidinys Nr. 43, Kaunas,
73. Vareikienė, Aldona. 2005. „Mykolas Vaitkus — primirštas didžios sielos poetas ir žmogus“, *Žemaičių saulutė*, vasario 11, 78.
74. Vasinauskaitė, Rasa. 2017. "Theatre and press in 1920–1929.(Self) legitimation of theatre criticism." *Menotyra* 24, no. 2.
75. *Visuotinė lietuvių enciklopedija XIV*. 2008. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
76. Vydūnas. 1924. „Mūsų raštija“, *Darbymetis* 8, 67-68.
77. www.wikipedia.org/wiki/Teatras.
78. <https://smp2014lt.ugdome.lt/terminai/fraze/95>